

Araştırma Makalesi/Research Article

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Avrupa'da Eğitim Alan Türk Öğrenciler (1939-1940)

Nesrin Akkor*

(ORCID: 0000-0002-5630-5685)

Makale Gönderim Tarihi
25.11.2022

Makale Kabul Tarihi
11.12.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Akkor, N., "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Avrupa'da Eğitim Alan Türk Öğrenciler (1939-1940)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/Özel Sayı: Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan: 1244-1291.

APA: Akkor, N. (2022). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Avrupa'da Eğitim Alan Türk Öğrenciler (1939-1940). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (Özel Sayı: Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan), 1244-1291.

Öz

Osmanlı Devleti, Avrupa devletleriyle girdiği savaşıardan 17. yüzyılın sonlarına doğru mağlubiyetler almaya başladı. Aldığı mağlubiyetler, büyük toprak kayıplarını beraberinde getirdi. Mağlubiyetlerin ana nedeni olarak çağdaşı olan devletlerden geri kalındığının kabul edilmesiyle, bir takım ıslahat hareketleri yapıldı. Bunlardan biri de yurtdışına öğrenci gönderimiydi. Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı döneme kadar var olan bu eğitim politikası, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda da devam ettirildi. Dönem şartları gereği ihtiyaç duyulan düzenlemelerle İkinci Dünya Savaşı'na kadar uygulama kesintisiz ilerledi. İkinci Dünya Savaşı'nın 1939 yılında başlamasıyla birlikte savaşan devletlerin farklı şehirleri ve kurumlarında eğitim gören Türk öğrencilerin durumları kaygı uyandırdı çünkü eğitim alınan ülkelerdeki her bölge, doğrudan

* Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Türkiye, nesrinakkor@klu.edu.tr.

PhD., Lecturer, Kırklareli University, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Türkiye.

çatışma alanıydı. Var olan risklerden dolayı öğrenciler ya Türkiye'ye getirilmek ya da eğitimleri kesintiye uğramasın diye başka ülkelere sevk edilmek istenmiştir. Savaşın ağır etkileri altında öğrencileri kimi zaman aynı ülke içerisinde bile hareket ettirmek son derece güçken Türkiye, işte bu şartlar altında yurtdışında bulunan öğrencilerini güvende tutmak için büyük çaba harcamıştır. Bu yazıda Türk öğrencilerin hem yurtdışında yaşadıkları sorunlar hem de Türkiye'nin 1939-1940 yıllarında izlediği yurtdışı eğitim politikası ele alınacaktır. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, İngiliz ve Amerikan Arşivleri, yerli ve yabancı basın ile birçok tetkik eserden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Yurtdışı Eğitim, Türk Öğrenciler.

Turkish Students Studying in Europe During the Second World War (1939-1940)

Abstract

The Ottoman State had begun to suffer defeats from the wars it entered into with the European states towards the end of the 17th century. The defeats he received brought with them great territorial losses. With the recognition that the main reason for the defeats was the lagging back from the states that were contemporaries, a number of reform movements were made. One of them was the sending of students abroad. This educational policy, which existed until the period of the collapse of the Ottoman Empire, was continued when the Republic of Turkey was established. With the regulations required by the conditions of the period, the application proceeded without interruption until the Second World War. With the beginning of the Second World War in 1939, the situation of Turkish students studying in different cities and institutions of the warring states aroused concern, because every region in the countries where they received education was a direct conflict zone. Due to the existing risks, students were asked either to be brought to Turkey or to be transferred to other countries so that their education would not be interrupted. While it is sometimes extremely difficult to move students even within the same country under the severe effects of the war, Turkey has made great efforts to keep its students abroad safe under these conditions. In this article, both the problems experienced by Turkish students abroad and the foreign education policy of Turkey between 1939 and 1940 will be discussed. In the study, Presidency Republic Archive, British and American Archives, local and foreign press and many research works were used.

Keywords: Second World War, Study Abroad, Turkish Students.

Giriş

Osmanlı Devleti, devrinin ve Avrupa'nın en büyük devletlerinden biri olarak tarihte var olmuş bir devlettir. Güçlü bir devlet olarak varlığını koruması kolay değildi ancak esas önemli nokta, komşu olduğu ya da yakın temas kurma olasılığı olan devletlerin özellikle 16. ve 17. yüzyıldan itibaren hızlı bir gelişim göstermesiydi. Osmanlı Devleti, aynı hızda gelişim kaydedemedi ve Avrupa'nın gelişmişlik düzeyinin gerisinde kaldığını savaşlarda aldığı mağlubiyetlerle kabullenmek zorunda kaldı. Özellikle 1699 Karlofça Antlaşması ile devletin yükseliş devri sona erdi ve duraklama dönemine girildi.¹

Kaybedilen toprakları geri almak için Rusya ve Avusturya ile çeşitli savaşlar yapılmış ancak her yeni savaş, yeni mağlubiyetleri beraberinde getirince kötü gidişat artık kabullenilmek zorunda kalındı. Çözüm olarak askeri alandaki eksiklerin giderilmesi ön plana çıksa da tek eksiğin bu alanda olmadığı aşikârdı. Padişah III. Ahmet döneminde bir dizi ıslahat hareketi yapılacaktı. Tarihe "Lale Devri" olarak geçen 1718-1730 yılları arasındaki bu dönemde Avrupa'nın var olan durumunu yerinde görmek, gelişen dünyayı yakından tanımak ve daha da geri kalmamak için Avrupa başkentlerinde elçilikler açıldı. 1720 yılında geçici surette açılan ilk elçilikler; Londra, Paris ve Viyana şehirlerindeydi.² Bir diğer önemli gelişme olarak İbrahim Müteferrika ile 1727 yılında başlayan matbaa ve basılan eserler³, yeni fikirlerin oluşmasına zemin hazırladı.

III. Selim döneminde 1795'te Avrupa'nın başlıca başkentlerine elçilik heyetleri gönderilmeye başlandı. İlk olarak Londra, ardından sırasıyla Berlin, Madrid ve Viyana'ya elçiler gönderildi. Osmanlı Devleti, Rusya'yı bir Avrupa devleti olarak görmediği için ilk etapta oraya elçilik heyeti

¹ Karlofça maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 24, İstanbul, 2001, s. 504.

² Coşkun Çakır, Bir Mali Islahat Hareketi Olarak Tanzimat ve Tanzimat Dönemi Maliye Politikalarının Tahlil ve Tenkidi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.9.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.160.

gönderilmedi.⁴ Elçilerin rapor şeklinde kaleme aldıkları sefaretnameler⁵ sayesinde hem Avrupa hakkında birçok bilgi edinilmiş hem de Batı dünyasını tanıma isteği artmıştır.

III. Selim’den sonra tahta çıkan II. Mahmut döneminde ıslahat hareketlerine devam edildi. Bu dönemde gelişim ve değişimin temel taşı olan eğitim, önem verilen konulardan biri oldu. Hedeflenen modernite ve güçlü devlete giden yolda önemli bir adım olarak Osmanlı Devleti, geri kaldığını kabul ettiği Batı dünyasını yerinde incelemek ve yükselişinin ana kaynaklarını öğrenmek için Avrupa’nın önemli başkentlerine öğrenci gönderme kararı aldı. 1830 yılında askeri eğitim amaçlı olarak 4 öğrenci Paris’e gönderildi.⁶ Yurtdışına ilk kez öğrenci göndermek anlamına gelen bu girişimden hemen sonra 1839’da 37 kişi daha Fransa’ya eğitim amaçlı gidecekti.⁷

Zaman içinde öğrenci gönderimi diğer Avrupa başkentlerine yayılacak hatta Amerika’ya da gönderilenler olacaktır. Yurtdışına gönderilen öğrenci sayısı artarak Osmanlı Devleti’nin sona erdiği tarihe kadar devam etmiştir.

Atatürk Dönemi Yurtdışı Eğitim Politikası ve Türk Öğrenciler

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa’nın (Atatürk), önderliğinde birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da köklü inkılap hareketleri yapılmıştır. Yapılan inkılap hareketlerinin yaşayabilmesi ve üzerine yenileri eklenerek sürdürülebilir olması için eğitime büyük önem verilmesi gerekliydi. Cumhuriyetin ilanından hemen önce 14 Ağustos-27 Ekim 1923 döneminde İcra Vekilleri Heyeti’nin ilan edilen programında eğitimle alakalı olarak 12 maddeden oluşan ilkeler benimsenmişti. Bu ilkelerden bazıları özetle şunlardı:

⁴ Niyazi Berkes, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.99.

⁵ Hasan Korkut, “Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 2003, ss.491-511.

⁶ Ayşen İçke, Atatürk Dönemi Yurtdışı Eğitimi (1923-1938), ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s.21.

⁷ Adnan Şişman, “IX. Yüzyıldan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Avusturya’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri Hakkında”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, 1998, s. 11.

- Eğitim politikası; ortak eğitim ve ortak eğitimde birlik, mesleki eğitimde uzmanlaşma ilkelerine dayandırılacaktır.

- Eğitimin eğitsel görevlerinden birincisi çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi, ikincisi halkın yetiştirilmesi, üçüncüsü ise seçkin bir ulusal kesim yetişmesi için gerekli araçların hazırlanması ve temin edilmesidir. Yetenekli ve kabiliyetli olup ailesinin maddi durumu müsait olmayan gençler, orta ve liselerde himaye edilecek ve yardım sağlanacaktır, ayrıca Avrupa'daki eğitim merkezlerine uzmanlaşmak için gönderileceklerdir.

- Hükümet, en üst düzeyde gelişmeyi sağlamak için eğitimin tüm kademelerine eşit önem verecektir.

- Kadınların eğitimine erkeklerin eğitimine olduğu kadar önem verilecektir. Bu amaçla çeşitli merkezlerde eksiksiz öğretmen okulları ve kız liseleri açılmaya başlanmıştır.⁸

Atatürk döneminde eğitim alanında yapılan köklü değişimlerin ilk hamlesi, Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulüydü. Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve kendisine eşlik eden 57 kişinin ortak teklifi olan eğitim-öğretimin birleştirilmesini içeren kanun tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gündeme alındı. Meclis'te yapılan değerlendirmelerden sonra 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye sınırları içerisindeki tüm eğitim kurumları, Maarif Vekâletine bağlandı. Kanunun kabulü ile ülke sınırları içerisinde eğitim faaliyeti yürüten okullarda müfredat birliğinin sağlanması yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Ortak müfredat ile millet bilinci, ortak değerler ve devletin uzun vadeli gelişim hamlesinin önü de açılacaktı. Aynı gün kabul edilen 429 sayılı kanun ile Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti, 431 kanun ile de Hilafet Kurumu kaldırılmıştır.⁹

Toplumdaki okuryazar oranı çok düşüktür ve gerek üretimde verimlilik gerekse de topyekûn kalkınmada zaruriyet olduğu için bu sorun çözülmek zorundadır. Millet mektepleri, köy enstitüleri açılmak suretiyle ülkenin her bölgesine eğitim götürülmeye çalışılmıştır. Tabandan gelecek eğitimli nüfus fazlaştıkça kalifiye çalışan ihtiyacı

⁸ Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s.69-70.

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 7, İçtima Senesi 1, s. 26.

rahatlıkla karşılanabilecek, aynı zamanda yurtdışına eğitim için gönderilecek öğrenci çeşitliliği de artacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, imkân buldukça okulları ziyaret eder ve ziyaretleri sırasında öğrencileri sözlü sınava tabi tutardı. Beğendiği öğrencilere yurtdışına gitmek için açılan sınavlara katılması talimatını verirdi. 1923 yılında yapılan sınavlar ve değerlendirmeler sonucunda 11 öğrenci yurtdışına gönderilmiştir.¹⁰ Seçilen öğrencilerin gideceği yer tercihinde Mustafa Kemal Paşa'nın katkı yaptığı düşünülmektedir.¹¹

Yurtdışına gidecek olan öğrencilerle seçim sürecinde nasıl yakından ilgilenilirse, yurtdışındaki okullarına ulaştıklarında da bu kişiler, takip edilmeye devam edilmiştir. Almanya'nın Leipzig Üniversitesi'nde hukuk ve siyaset bilimi eğitimi alan Behçet İbrahim, 1924 yılında Ankara ile iletişime geçerek mali anlamda sıkıntı yaşadığını iletmiştir. Öğrencinin talebi değerlendirildikten sonra Maarif müfettişi Mesut Bey'in desteğiyle ilgili öğrenciye okulunu bitirebilmesi için mali yardım yapılmıştır.¹² Eğitimini tamamlayıp ülkeye dönen öğrenciler, farklı sektörlerde istihdam edilmiş hatta kimileri ülke içindeki yeniliklerin öncülerinden olmuştur. Mehmet Ali Kağıtçı, Almanya'da kimya üzerine eğitim almış, özellikle kağıt imalatı konusunda kendisini geliştirmiştir. Fransa'da Grenoble Fen Fakültesi'nde kâğıt mühendisliği eğitimi tamamladıktan sonra 1927 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Mehmet Ali Bey'in kişisel çabaları sonucunda İzmit Kâğıt Müessesesi kurulmuştur. İzmit bölgesindeki kâğıt imalatı sektörünün temel taşlarını koyan kişilerden olmuştur. Soyadı inkılabı döneminde "Kâğıtçı" soyadını almıştır.¹³

Yurtdışına farklı alanlarda öğrenci gönderilmekle birlikte, giden öğrencilerin hepsi sivil değildir. Askeri okul öğrencilerinden ve rütbeli askerlerden de gidenler olmuştur. 1923 yılında havacılık eğitimi için

¹⁰ Türk arşivlerinde özellikle de yabancı arşiv belgelerinde Türk öğrencilerle ilgili bilgi verilirken çoğu belgede bahsi geçen kişilerin adları yazılmıştır. Belgelerde olumsuz ifadeler yer almasa bile kişisel verilerin gizliliğine saygı sebebiyle yazı içerisinde bu kişilerin isimleri, birkaç istisnai durum haricinde paylaşılmayacaktır.

¹¹ Seyfi Yıldırım, Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.49.

¹² BCA, 30-10-0-0/141-9-6.

¹³ Yıldırım, Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970), s. 50.

İsviçre'ye gönderilen subaylar vardır.¹⁴ 1924 yılında uçak ve pilotluk eğitimi almak üzere 10 subay, Fransa'ya gönderilmiştir.¹⁵

Görüldüğü üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok zorluk ve ekonomik darlığa rağmen yurtdışına öğrenci gönderme konusu, imkanlar dahilinde sürdürülmeye çalışılmıştır. Dönem şartları itibariyle teşkilatlanmış bir yurtdışı eğitim modeli henüz yoktur. Osmanlı Devleti'nden kalma sistemi devam ettirme gayreti vardır. Ancak yeni kurulan Cumhuriyet için çağın gereklerini karşılayan bir sistem kurma arayışı da bir taraftan devam etmektedir. Yurtdışından alanında uzman kişilerin ülkeye davet edilmesi suretiyle bir takım çalışmalar yapılmıştır. Adı en çok bilinen kişilerden biri olan John Dewey, Türkiye'de yaptığı incelemeler sonrasında bir rapor hazırlayarak 1924 yılında hükümete sunmuştur. Raporunda Türk Milli Eğitim sisteminin oluşturulmasına yönelik önemli tespitleri ve önerileri olmuştur. Rapor doğrultusunda eğitim alanında; Maarif Teşkilatı kanununun kabulünden Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulmasına, yaz okulları, köy öğretmen okulları, okul müzeleri gibi birçok düzenleme yapılmıştır.¹⁶ Alfred Kühne, Ömer Buysel, Beryl Parker, Albert Malche ve birçok yabancı uzmandan Türk eğitim sisteminin teşkilatlandırılması ve sağlam temeller üzerine oturtulması noktasında destek alınmıştır.¹⁷ Özellikle John Dewey ve Alfred Kühne'nin hazırladıkları raporlarda, köklü ve kalıcı inkılaplar için mesleki eğitim ön plana çıkarılmıştır. Yurtdışına öğrenci ve öğretmen gönderilmesi, üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir.

Yurtdışına gönderilen öğrencilerin seçimi ve hangi kurallara tabi olacağına dair tüm resmi kurumları kapsayan herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Her kurum ve kuruluş, ihtiyaç duyduğu uzman kişilerin yetiştirilmesinde yurtdışına gönderme kuralını kendi hazırladığı yönetmelikler dahilinde uygulamaktaydı. Kurumlar arasında uygulama birliği yoktu. Bu durum, 1928 yılına kadar devam etti. 1 Kasım 1928'de Harf İnkılabının kabulü ve 1 Ocak 1929'da Millet Mekteplerinin

¹⁴ BCA, 30-10-0-0/59-397-3.

¹⁵ BCA, 30-10-0-0/141-9-12.

¹⁶ Şaban Ortak, Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2004, s.53-135.

¹⁷ Ortak, Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri, s.136-368.

açılmasının¹⁸ ardından yurtdışına öğrenci göndermenin belirli esaslara bağlanması gerektiği kararı alındı.

1 Kasım 1928’de Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis kürsüsünden vermiş olduğu talimat doğrultusunda¹⁹ yurtdışına öğrenci gönderilmesi uygulamasının Maarif Vekaleti denetiminde yapılmasını öngören kanun hazırlığı çalışmalarına başlandı. 1/319 numaralı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında” kanun tasarısı 19.12.1928 tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti toplantısında görüşülerek TBMM’ye sunuldu. Birkaç düzenlemeden sonra 17.03.1929 tarihinde oluşturulan taslakta, “Memleketimizde muasır ilmin ve tekniğin yerleşmesi ve yayılması için ecnebi memleketlerin ilim ve fen müesseselerinden ne kadar çok talebe okutmak lazım ise bu talebelerin alınması da o kadar zaruri” olduğu belirtilmiş ve şu temel maddeler üzerinde durulmuştur: “1. Ecnebi memleketlerde talebenin bir elden idaresi, 2. İlim ve fen müesseselerinden istifade edecek Türk gençliğinin iyi seçilmesi, 3. Bu talebenin tam bir tahsil takip etmelerini temin edecek şartlar ve murakabe tesisi, 4. Tahsilini bitiren talebenin umumi hizmetleri müstefid (istifade) etmek yollarının temini”.²⁰

23 maddeden oluşan “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun”, TBMM’nin 8 Nisan 1929 tarihli oturumunda görüşülerek karara bağlanmıştır.²¹ Kabul edilen kanun ile birlikte; yurtdışına öğrenci gönderiminde devlet kurumları bu kanuna tabi olacaktır. Öğrenciler, Maarif Vekâleti’nin yapacağı sınavla seçilecektir, her kurum kendine göre seçim yapamayacaktır. Öğrencilerin gideceği yerler ve sayı konusunda Maarif Vekâleti, bilgilendirilecektir. Öğrencilerin yurtdışına gönderilmesinde sorumluluk, Maarif Vekâleti’ndedir. Ayrıca öğrenci isimleri, kalınacak süre vb. bilgilerin yurtdışındaki kurumlara bildirilmesi ve öğrencilerin yurtdışında iken her türlü denetleme ve kontrol işlemleri yine Maarif Vekâleti tarafından yapılacaktır. Yurtdışı eğitimine ilişkin 23 maddeden oluşan 1416 sayılı

¹⁸ Bahattin Demirtaş, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, Gazi Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s.162.

¹⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I-III, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 377.

²⁰ İçke, Atatürk Dönemi Yurtdışı Eğitimi (1923-1938), s.74-75.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İctima:2, Cilt:9, İnikat:50, s.32-35.

kanun, 16 Nisan 1929 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²²

Öğrencilerin yurtdışına çıkana kadar geçtikleri aşamalar kadar yurtdışında kaldıkları süre boyunca neler yaptıkları da bir o kadar önemliydi. Ancak yurtdışında bulunan öğrencilerin durumunu takip eden bir mekanizma yoktu. Bu sorunu aşmak için 1927 yılında “Talebe Müfettişliği Umumiliği Nizamnamesi” yayınlandı. Nizamnameye göre, Avrupa başkentlerindeki öğrencilerin takibi ve denetlenmesi için öğrenci müfettişleri teşkilatı kuruldu. Öğrenci müfettişleri sayesinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanan aksaklıkların önüne geçilmek istendi ancak siyasi, ekonomik ve kişisel sebepler nedeniyle teftiş sisteminden istenen sonuç alınamadı. 1929 yılında ilan edilen Talebe Kanunu ile öğrenci müfettişliği, Maarif Vekâleti’ne bağlandı. Öğrencilerin yurtdışında buldukları süre zarfında okullarına devam bilgileri, derslerdeki başarı durumları, yaşam biçimleri, her türlü tavır ve davranışları öğrenci müfettişleri tarafından takip edilmekte ve rapor halinde ilgili kurumlara gönderilmekteydi. Öğrencinin eğitimine devam durumu, gerekli hallerde eğitim sürelerinin uzatılması, eğitim aldıkları okulların değişimi ve bir üst kademede eğitime devam edip etmeyeceği hususlarına rapor doğrultusunda karar verilirdi.²³

Avrupa’da biri Paris diğeri Berlin olmak üzere iki adet öğrenci müfettişliği oluşturuldu.²⁴ Bu müfettişlerin yanlarında birer tane yabancı kâtip çalıştırılmasına izin verildi.²⁵ Her iki müfettişliğin sorumluluk alanları belirlendi. Paris müfettişi; Fransa, İngiltere, Belçika, İtalya ve İsviçre’deki öğrencilerden sorumluydu. Berlin müfettişi; Almanya, Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve İsveç’teki öğrencilerle ilgilenmekteydi.²⁶ Artan öğrenci sayıları nedeniyle var olan müfettişlere ilave olarak 1938 yılında İngiltere için de bir müfettiş tayini yapıldı.²⁷

Milli Müdafaa Vekâleti’nin desteğiyle veya kendi imkânlarıyla Almanya ve Fransa’da eğitim gören ve staj yapan subay ve askeri

²² Resmi Gazete, 1416 Sayılı Kanun, Sayı:1169, 16 Nisan 1929.

²³ İçke, Atatürk Dönemi Yurtdışı Eğitimi (1923-1938), s.84-87.

²⁴ BCA, 30-18-1-2/7-61-6; TNAUS, 867.42/78, Report, 9 March 1931.

²⁵ BCA, 30-18-1-2/6-58-1.

²⁶ İçke, Atatürk Dönemi Yurtdışı Eğitimi (1923-1938), s.87.

²⁷ BCA, 30-18-1-2/82-21-11.

öğrencilerin denetlenmesi için Genelkurmay Başkanlığı’ndan mühendis Yarbay İhsan Aksoley, görevlendirildi.²⁸ Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere’de denetleme faaliyetlerini tamamlayan Yarbay Aksoley, bir sonraki teftiş için İsveç, Danimarka ve İsviçre’ye gidecekti.²⁹

1930’lu yıllarda yurtdışına öğrenci gönderimi devam etmiştir. Türkiye, bilindiği üzere Avrupa ülkelerine öğrenci göndermektedir fakat Amerika da öğrencilerin gitmek istediği ya da Türkiye’nin öğrenci gönderdiği ülkelerden biri olma yolunda ilerlemektedir. Bu isteğin nedeni; Türkiye’de Fransızcanın etkinliğinin azalması, İngilizcenin ise özellikle ticari, mesleki ve teknik açıdan giderek öneminin artması olarak gösterilebilir. Yine öğrenciler, eğitim aldıkları alanlarda referans kaynak olarak İngilizce kitapları incelemek istemektedirler. Bu nedenle Amerika, İngilizce eğitim almak isteyen öğrenciler için önemi artan bir ülke konumundadır. Diğer taraftan Türkiye’de çok sayıda Amerikan uzman bulunması, yalnızca İngilizce bilen değil her uzmanlık alanının teknik kelimelerini de bilen yardımcıları ve tercümanlara ihtiyacı arttırmaktadır.³⁰

Öğrencilerin gittikleri ülkelerle ilgili olarak zaman zaman yönlendirici hatta maksadını aşan ifadelerin yer aldığı yazılar görmekteyiz. Türk Milli Ekonomi Bakanı Celal Bey (Bayar), Aydın’daki Sanat ve El Sanatları Okulu’ndan mezun 40 öğrenciyi Rusya’ya eğitim almak için göndermek istemektedir. Bu öğrencilerin gelecekte Aydın’da açılacak olan tekstil fabrikalarında görev alması planlanmaktadır. Türkiye’nin Rusya’ya öğrenci gönderecek olması Amerikalı yetkililerde rahatsızlığa neden olmuştur. “Türkiye’de komünist hareketler çok fazla desteklenmezken hatta zaman zaman tutuklamalar yapılırken bu öğrencilerin doğrudan Moskova’ya gönderilecek olması tabiri caizse ‘ateşle oynamak’ olarak gözüküyordu. Hatta Rusya’da okuyan bu öğrenciler gelecekte ülkelerine döndüklerinde umarım Gazi’yi öldürmeye kalkmazlar”³¹ ifadelerini kullanan Amerikalı yetkililer, görünen o ki Türkiye’nin Rusya ile ilişki kurmasından rahatsızlık duymaktadır. Öğrencilerin özellikle Rusya’ya gidecek olması, Rusya’nın desteğiyle hazırlanan Birinci Beş Yıllık

²⁸ BCA, 30-18-1-2/84-90-3.

²⁹ BCA, 30-18-1-2/87-58-19.

³⁰ TNAUS, 867.42711/4, Report, 20 July 1933.

³¹ TNAUS, 867.00B/76, Turkish Students to Study in Russia, 17 February 1933.

Kalkınma Planı ile hedeflenen altyapı gayretlerinin bir sonucudur diyebiliriz. 1935 yılında Moskova ve diğer şehirlerde okuyan ve çalışan 70 Türk öğrenciden bazıları, Sümerbank'ın desteğiyle eğitimlerine devam etmektedir. Diğerlerinin masrafları ise Rusya tarafından karşılanmaktadır.³² Moskova Timiriazev Ziraat Akademisinde bir yılı aşkındır eğitim gören iki Türk öğrenciden bir tanesi fidan kültürü, diğeri ise toprağın iyileştirilmesi üzerine çalışmalar yapmaktaydı.³³ Rusya'nın bazı Türk öğrencilerin masraflarını karşıladığı gibi Yugoslav hükümeti de benzer şekilde Belgrad Üniversitesi'nde eğitim alan 2 Türk öğrenciye aylık 2500 dinar burs vermekteydi. Bu ödemeye karşılık Türkiye, İstanbul Üniversitesi'nde eğitim gören 2 Yugoslav öğrencinin her birine aylık 75'şer lira ödeme yapma kararı almıştı.³⁴

Sümerbank'ın öğrencilere verdiği destek sadece tekstil alanında değildi. Sümerbank, banka şubelerinde istihdam etmek istediği öğrenciler için liselerin matematik bölümlerinden mezun 15 kişinin yurtdışına eğitime gönderileceğine dair gazeteye ilan verdi. İlan maddelerinden bir tanesinde başvuracak kişilerin 18-25 yaş aralığında olması istenmişti.³⁵

Türkiye'den yurtdışı eğitimi için en çok öğrencinin gönderildiği ülke, Almanya idi. Almanya ile olan ticari ilişkiler ve özellikle teknik konularda alınan destek, Almanya'nın ön plana çıkmasına neden olmuştu. Avrupa'da Almanya'dan sonra en çok öğrencinin gönderildiği ülkelerin başında Fransa geliyordu. PTT, Yüksek Mühendis Okulu'nun muhabere şubesinin son sınıfına geçecek öğrencilerden 7'sini Fransa'ya gönderme kararı aldı.³⁶ Yine benzer tarihlerde İtalya'ya gönderilmesi planlanan öğrenciler vardı ancak İtalyan hükümeti, öğrencilere vize verme konusunda zorluk çıkarıyordu.³⁷

³² TNAUS, 867.516-SUEMER/3, Soviet Russia and the Turkish Industrial Development, 25 April 1935.

³³ Açık Söz Gazetesi, "Sovyet Rusya'da Türk Talebeleri", 17 Temmuz 1936, s. 2.

³⁴ BCA, 30-18-1-2/82-9-17.

³⁵ Açık Söz Gazetesi, "Ecnebi Memleketlere Talebe Gönderilecektir", 8 Temmuz 1936, s.8.

³⁶ BCA, 525/37969-154144-6, Tahsil için Fransa'ya gönderilecek öğrenciler, 02.09.1938.

³⁷ BCA, 541/43950-210040-14, Rodos'taki Türk öğrencilerin durumları hakkında bilgilendirme, 22.09.1938.

Öğrenciler yurtdışına çıkmadan evvel, eğitim alacakları okuldan kalacakları yere kadar birçok konuda düzenleme yapılmasına rağmen yine de sorunlarla karşılaşabiliyordu. Almanya'ya mühendislik eğitimine giden öğrencilerin sözleşmelerinde kayıt altına alınmasına rağmen fabrikalarda staj yapmalarına izin verilmemişti. Staj sorunu çözülmezse eğer 150 öğrencinin ülkeye geri çağırılması gerekecekti. Fakat hâlihazırda yurtdışına olan bu kişilerin geri çağırılmaktansa eğitimlerini tamamlayabilmeleri için staj yapacak yer konusunda Alman hükümeti ile irtibat kurulmasına karar verildi.³⁸

Yurtdışında okuyan öğrencilerin hangi kural ve esaslara göre takip edilecekleri, 5 Mayıs 1938 tarihinde 7 maddelik kararname ile kayıt altına alındı. Kararnamenin 1. ve 2. maddeleri Dahiliye; 3. ve 4. maddeleri Maliye; 5, 6 ve 7. maddeler Hariciye Vekâleti'nin sorumluluğuna bırakıldı. İlgili maddeler şu şekildedir:

1. Kendi bütçesinden yurtdışına gidecek olan öğrenciden yurtdışında kalacağı süre boyunca varsa öğrenci müfettişi, yoksa elçi ve konsolos tarafından denetleneceğine dair emniyet makamlarınca bir taahhüname alınması,

2. Yurtdışına eğitim amaçlı gidecek olan öğrencinin, ülkeden ayrıldığı gün emniyet makamlarınca ve Kültür Bakanlığı yolu ile gideceği bölge müfettişine veya Türk konsolosluğuna bildirilmesi,

3. Yurtdışında kendi imkânlarıyla okuyan öğrencilere döviz gönderim izninin ancak bu öğrencilerin eğitim durumlarının doğruluğu öğrenci müfettişi veya konsolos tarafından teyit edildiği takdirde verilmesi,

4. Kendi imkânlarıyla okuyan öğrencilerin eğitim süreleri, eğitim aldıkları ülkenin öğrencileri ile benzerdir. Ancak özel bir mazeret durumunda ve öğrenci müfettişinin de onaylaması şartıyla bu süre, 4 sönestr daha uzatılabilmesi ve bu süre sonunda döviz izninin kesilmesi,

5. Yurtdışında okuyan öğrencilerin toplu olarak buldukları yerlerdeki elçi ve konsolosların, özellikle milli günlerde öğrencilerle bir araya gelerek bilgi paylaşımı ve gayri resmi telkinlerde bulunmak

³⁸ BCA, 501/32196-128470-3, Almanya'ya öğrenim için giden Türk öğrencilerin fabrikalarda staj yapmaları, 17.03.1938.

suretiyle kendileriyle yakından ilgilendiklerini göstermeleri ve konsolosluklarda öğrenci işlerinin azami şekilde kolaylaştırılması,

6. İyi çalışmayan ya da sınavlarında başarılı olamayan kendi imkânlarıyla okuyan öğrencilerin durumu hakkında ilgili müfettiş veya elçi ve konsoloslar tarafından ayrıca memleketteki velisine (ailesine) de bilgi verilmesi,

7. Kendi imkânlarıyla okuyan öğrencinin milli ve ahlaki vaziyetinin, dürüstlüğü ve sağlamlığının, ilgili makamlarca ayrıca dikkate alınmasıdır.³⁹

Yurtdışı eğitime gidenler sadece öğrenciler değildir. 14 Aralık 1938 tarihinde “Royal Oak” adlı kraliyet gemisinde eğitim almak için 4 denizci Türk subayı, İngiltere’ye gitmiştir. Türk subaylarının staj yapmayı planladıkları gemi, yıl sonuna kadar bitirilmek zorunda olunan bir tamirata alınmıştır. Tamirat sebebiyle gemi, baharda yapılacak olan “Home Fleet” denizcilik tatbikatına da katılamayacaktır. Bu sebeple İngiliz resmi makamları, 4 subayın 4 Şubat 1939’da Portsmouth’da demirli H.M.S. “Resolution”da eğitim alabilmeleri için bir takım düzenlemeler yapmışlardır.⁴⁰

Yurtdışına giden öğrenciler, dönüşte kendilerine verilen görevi kabul etmek şartıyla devletten burs alabiliyorlardı. Yurtdışında kalınacak süre dikkate alınarak mecburi hizmet süresi hesaplanıyordu. Hizmet süresi, yurtdışında kalanın sürenin iki katı şeklindeydi ve öğrenciler, ülkeden ayrılmadan önce bir taahhütname imzalamak suretiyle bunu hukuken kabul etmiş oluyorlardı.⁴¹

Avrupa’da eğitim aldıkları süre boyunca öğrenciler, devam ettikleri okul müdüriyetinden veya öğrenci müfettişinden eğitimlerine düzenli olarak devam ettiklerine dair belge almak durumundaydılar. Alamazlarsa eğer kendilerine döviz gönderilmeyeceği, kendilerine ve birimlere tebliğ edilmişti.⁴²

³⁹ BCA, 30-18-1-2/83-38-3

⁴⁰ TNA, FO 371/23296, Training of Turkish Naval Officers, 10 January 1939.

⁴¹ BCA, 30-10-0/15-87-20.

⁴² Cumhuriyet Gazetesi, “Avrupada Tahsilde Bulunan Talebeler Hakkında Bir Karar”, 27 Temmuz 1938, s. 2.

Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı'na kadar ki süreç incelendiğinde 1927-1928 Eğitim-Öğretim yılında yurtdışında eğitim gören erkek öğrenci sayısı 39 iken, kız öğrenci sayısı 3'tür ve toplam öğrenci sayısı 42'dir. 1937-1938 döneminde ise erkek öğrenci sayısı 220, kız öğrenci sayısı ise 15 olup toplam sayı 235'e yükselmiştir.⁴³ Yurtdışı eğitime giden Türk öğrencilerin en kalabalık olduğu ülke, Almanya'dır.⁴⁴

Türk Öğrenciler ve 1939 Yılı

İkinci Dünya Savaşı, her ne kadar resmi olarak 1 Eylül 1939'da başlamış olsa da savaş tehdidiyle alakalı olarak 1939 yılı başlangıcından itibaren hem öğrenciler hem de Türk hükümeti gidişattan kaygılıdır. Türkiye, Almanya'da askeri eğitim alan öğrencilerini zaruriyet halinde İngiltere'deki askeri okullara gönderebilmenin hesaplarını yapmaktadır. Bu amaçla konu İngiltere ile de istişare edilmiş ve olumlu cevap alınmıştır.⁴⁵

Bu süreçte yurtdışına öğrenci gönderme işlemleri, bazı tereddütlere rağmen devam etmektedir. Denizbank 30 kişinin lise, 15 kişinin de üniversite eğitimi alması için finansal destek kararı almıştır.⁴⁶ İktisat Vekâleti, gazeteye verdiği ilanla Avrupa'da dericilik, yünlü mensucat ve pamuklu mensucat okullarında eğitim görececek 30 öğrenci seçecektir. 30 öğrencinin 10'u dericilik, 10'u yünlü mensucat ve 10'u da pamuklu mensucat eğitimi alacaktır. Öğrenci seçiminde dikkat edilecek hususlar ve gitmeden önce neler yapılacağı ilanda ayrıntılı olarak yazılmıştır.⁴⁷

1938 yılının son günlerde İngiltere'ye giden denizci subaylar haricinde İstanbul Heybeli Ada Deniz Harp Okulu öğrencilerinden bir kısmının İngiliz Deniz Kuvvetlerinde staj yapmaları konusunda Türk Büyükelçiliği, İngiltere ile irtibat kurdu. Kaç kişinin staj yapacağı, ne kadar süre kalacağı ve nasıl bir müfredat takip edeceği karşılıklı

⁴³ BCA, 490-1-0-0/1199-202-1.

⁴⁴ TNAUS, 867.00-NAZİ/2, Turkish Press Comment on Dr. Goebbels' Speech, 21 October 1937.

⁴⁵ TNAUS, 867.24/118, Equipment and Supplies; Turkish Army, 17 July 1939.

⁴⁶ Akşam Gazetesi, "Denizbankın Tahsile Göndereceği Talebeler", 12 Kanunu Sani 1939, s. 6.

⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, "30 San'at Okulu Mezunu Avrupaya Tahsile Gönderilecektir", 18 Şubat 1939, s. 10.

yazışmalarla belirlendi.⁴⁸ Yine aynı dönemde Türkiye, İngiltere ile görüşmeler yaparak Birleşik Krallık'a bağlı demiryolu şirketlerinden birinde Türkiye'de demiryolu üzerine eğitim alan öğrencilerin staj yapmasını talep etti. "London & North Eastern Railway" demiryolu şirketinde üst düzey bir yetkili, İngiliz hükümetine yazdığı mektupta Türkiye'den gelecek demiryolu personeline her dalda teknik eğitim sunmaya hazır olduklarını ilettiler. Bu sayede Türk öğrencilerin İngiliz demiryollarında staj yapabilmesinin önü açıldı.⁴⁹ Fakat dil yeterliliği konusunda soru işaretleri vardı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne yazdığı mektupta, demiryolu üzerine eğitim alan Türk öğrencilerin İngilizce dil becerileri konusunda malumat sormuştur. İngiltere, Türk öğrencilerin ülkesinde staj yapmasını istemektedir ancak teknik nedenlerden dolayı Türkiye'nin öğrencilerini Almanya'ya gönderme haricinde neredeyse çok seçeneğinin olmadığı düşüncesindedir.⁵⁰

Türkiye, İngiltere'de staj yapacak öğrencilere dair çalışmalara başlamıştır fakat önemli bir sorun vardır. Türkiye'deki demiryolu sistemi, lokomotifler dahil neredeyse tüm malzemeler Alman yapımı ya da Avrupa'ya özgüdür. Öğrencilerin Almanya haricindeki bir sistemde eğitim almasının sorun olacağı kaygısı vardır. Fakat arka planda Türkiye, demiryolu sistemini revize etme düşüncesindedir ve Alman teknisyenlerin yerini İngiliz teknisyenlerin alması planlanmaktadır. Bu sebeple öğrencilerin İngiltere'ye gitmesinin uygun olacağı kanaati hâkimdir. İngiltere, büyükelçiliği vasıtasıyla yaptığı araştırma sonucunda Türk demiryolunun İngiliz sistemine adaptasyonunda teknik hiçbir sorun olmadığı yönünde bilgi edinmiştir. İngiltere'deki demiryolu şirketleri, kendi hükümetleri ile yaptıkları antlaşmalar sayesinde Türk öğrencilerin stajı konusunda herhangi bir sorun çıkarmayacaktır. Resmi evrak süreci

⁴⁸ TNA, FO 371/23296, Training of Turkish Naval Cadets in the United Kingdom, 13 March 1939.

⁴⁹ TNA, FO 371/23296, Training of Turkish Railway Engineering Students in the United Kingdom, 28 March 1939.

⁵⁰ TNA, FO 371/23296, Facilities for Turkish Engineering Students to Learn English, 31 Mart 1939.

tamamlandıktan sonra öğrencilerin İngiltere'ye gitmesine mani bir durum da yoktur.⁵¹

Türk öğrenciler, İngiltere'de eğitim aldıkları dönem boyunca dillerini daha iyi geliştireceklerini düşündükleri için çoğunlukla yerel ailelerin yanında kalmak istemişlerdir.⁵² Bu talep sadece Londra için değil diğer tüm şehirler için de geçerlidir.⁵³ Türkiye'nin siyaseten Almanya'ya yakın olduğunun düşünüldüğü bir dönemde Türk öğrencilerin İngiltere'deki varlığı, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yürüttüğü politikanın tutarlılığını gösteren bir kanıt olarak kabul edilmektedir.⁵⁴

1939 yılının Ağustos ayı ile birlikte birçok kişi Dünya'nın yeni bir savaşa gireceği konusunda hemfikirdir. Birinci Dünya Savaşı'nın yapmış olduğu yıkımdan ve tahribattan sonra yaşanacak yeni bir savaşın neler yaşatabileceği konusunda çok büyük endişeler vardır. Yurtdışında eğitim alan Türk öğrencilerin durumları hakkında bağlı oldukları konsolosluklar ve elçilikler ile irtibat kurulmaya başlanmıştır. Roma'daki öğrencilerin kimisi, var olan durum nedeniyle memlekete dönüp dönmeyecekleri noktasında Büyükelçilik'ten görüş talep etmiştir. Gerek öğrenciler gerekse de diğer vatandaşlar için nasıl bir yol izleneceğine dair Roma Türk Büyükelçiliği, sürekli Ankara'yla irtibat halindedir⁵⁵ ancak çok hızlı karar almak da kolay değildir.

⁵¹ TNA, FO 371/23296, Facilities for Turkish Engineering Students to Study in United Kingdom, 30 June 1939. (İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar Türkiye'nin Almanya ile sıkı işbirlikleri vardı. Almanya'nın desteği ile modernizasyon ve yeni tesisler kurulması noktasında yapılmış anlaşmaları bulunmaktaydı. Almanların demiryolu konusundaki desteğinden başka bir önemli paydaş da Kırıkkale'deydi. Almanların gözetiminde ve Alman teçhizatlarıyla donatılacak olan silah ve askeri teçhizat fabrikası, Ankara'nın yaklaşık 55 km doğusunda demiryolu üzerinde bulunan Kırıkkale'de tamamlanmak üzereydi. Tesis ve birçok bina yapılmış durumdaydı. Tesis; patlayıcı, mühimmat ve hafif silahlar üretmek için donatılmıştı. Hali hazırda çalışmasına devam tüm Alman personelin yerini, İngiliz ve Fransız personel alacaktı. TNAUS, 867.24/119, Armament and Ammunition Factory in Kirikkale, 24 July 1939)

⁵² The Times, "Apartments and Board Residence", 19 July 1939.

⁵³ The Times, "Apartments and Board Residence", 26 July 1939.

⁵⁴ The Christian Science Monitor, "Efforts to Dislodge Turkey from 'Peace' Pacts in Vain", 28 August 1939.

⁵⁵ BCA, 541/44226-210239-39, Roma'daki öğrencilerin yurda dönüş talepleri, 31.08.1939.

Ağustos ayının bitmesine yakın, Almanya'nın farklı şehirlerinde eğitim alan Türk öğrenciler, Türkiye'ye dönmek için tren istasyonlarına gitmeye başlamışlardır. Avrupa'da savaşın resmen başladığı 1 Eylül tarihinden bir gün önce 70 kadar Türk öğrenci trenle Selanik'e ulaşmıştır. Konsolosluk tarafından kendilerine yiyecek ve içecek desteği sağlanan öğrenciler, ertesi gün İstanbul'a doğru yola devam etmişlerdir. 1 Eylül günü, 120 Türk öğrencinin daha Selanik'e ulaşması beklenmektedir.⁵⁶ Bahsi geçen 120 öğrenci, 9 saat gecikmeli olarak 5 Eylül'de İstanbul'a ulaşabilmiştir. Almanya'dan gelen trende Mısır ve Irak kökenli öğrenciler de vardır. Avrupa'da hala 600 Türk öğrenci daha bulunmaktadır ve ülkeye döndürülme çalışmaları devam etmektedir.⁵⁷

1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı resmen başlayınca Türkiye, yurtdışında yaşayan vatandaşlarının durumuna da dikkat kesilmiştir. Savaşın özellikle Avrupa merkezli olması sebebiyle bu coğrafyadaki Türk vatandaşlarının ve eğitim alan öğrencilerin durumu daha çok ön plana çıkmıştır. Savaşan devletlerin birçok şehri ateş altında kalacağından öğrencilerin bu şartlar altında eğitimlerine devam etmeleri mümkün değildir. 22 Eylül 1939 tarihi itibarıyla Almanya ve Fransa'da bulunan öğrenciler, yurda getirilmişlerdir. Savaşın uzayacağı düşünülendiğünden yurtdışında eğitim alan öğrencilerden sorumlu olan Maarif Vekâleti, 23 Eylül 1939'da bir takım kararlar almıştır. Bunlar:

1. İsviçre, İtalya, İngiltere ve Belçika'da devlet bursu ile fen ilimlerinde ve teknik sahalarda eğitim görenlerin kalmaları,
2. Amerika'da bulunan hangi alanda olursa olsun devlet bursu ile okuyanların eğitimlerine devam etmeleri,
3. İsviçre, İngiltere, Belçika ve İtalya'da bulunan öğrencilerden fen ve teknik alanda eğitim göremeyenlerin ülkeye dönmeleri,
4. Fransa ve Almanya haricindeki ülkelerde kendi imkânlarıyla okuyanların öncelikle ailelerinden yoksa kendilerinden teyit alınmak suretiyle eğitimlerine devam etmeleri⁵⁸, şeklindedir.

⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, "Almanya'dan Gelen Türk Talebeler", 1 Eylül 1939, s. 4.

⁵⁷ Anadolu Gazetesi, "Almanya'dan Gelen Talebelerimiz", 5 Eylül 1939, s. 3.

⁵⁸ BCA, 30.10.0.0/142.13.20; Anadolu Gazetesi, "Maarif Vekaleti Yeni Kararlar Aldı", 26 Eylül 1939, s. 2.

Savaş başladığı sırada Amerika'dan alınan askeri malzemenin sevkiyle vazifelenirilmiş Türk heyeti ile eğitim amacıyla ülkede bulunan öğrencilerin savaş şartlarından dolayı ülkeye dönüş yollarının kapanması ihtimaline karşı vakit kaybetmeden Amerika'dan ayrılmaları için Washington Büyükelçiliği vazifelenirilmişdir.⁵⁹

Bu sırada çözüm bekleyen bir başka husus, Avrupa'daki eğitimlerini durdurup Türkiye'ye dönen öğrenciler için nasıl bir yol izleneceği idi. Bazı kurumlar karar almıştı ancak çoğu beklemedeydi. PTT'nin desteğiyle Avrupa'ya giden öğrencilerin döndüklerinde Mühendis Mektebi'nde eğitimlerine devam etmeleri planlanmıştı.⁶⁰

Avrupa'daki savaş yakından takip edilmekteydi. Eylül ayındaki yoğunluk, Kasım ayının başı ile bir miktar azalmıştı. Bu süreçte Türk öğrencilerin durumu yeninden gözden geçirilerek 7 Kasım 1939 tarihinde bir kararname yayınlandı. Buna göre;

1. Devlet ve devlete bağlı kurumlar vasıtasıyla Avrupa'nın farklı bölgelerinde teknik ve fen eğitimi alan öğrencilerin, eğitim sürelerine bakılmaksızın okullarına geri dönmeleri,
2. Fen ve teknik branşlar haricindeki alanlarda eğitim alan öğrencilerden mezuniyetine daha bir sene kalanların, yine okudukları okullara geri dönmeleri,
3. Kendi imkânları ile yurtdışı eğitimlerini sürdürenlerin, herhangi bir kurala tabi olmadıklarıdır.⁶¹

Savaş dolayısıyla Almanya ve Fransa'daki üniversitelerden Türkiye'ye dönen öğrencilerinden 12 tanesi, Avrupa'ya gitmek yerine eğitimlerine devam etmek için daha öncesinde Amerika'ya gönderilmesi kararlaştırılan 50 kişilik ekibe dahil edilmiştir.⁶²

Öğrencilerin tekrar Avrupa'ya gönderilmesi için verilen karar üzerine müracaatlar alınmaya başlamıştır. Yalnız, kendi imkânları ile okuyan öğrencilerden bir kısmı hali hazırda zaten dönmüştür. Devlet ve devlete bağlı kurumların desteğiyle okuyanların harcırahlarının ödenmesi için Maarif Müdürlüğü'nden 23 Kasım 1939'da ilgili birimlere yazı

⁵⁹ BCA, 30.10.0.0/200.363.20.

⁶⁰ Cumhuriyet Gazetesi, "Avrupadan Dönen Talebeler", 14 Teşrinievvel 1939, s. 2.

⁶¹ BCA, 30.18.1.2/89.107.4.

⁶² BCA, 30.10.0.0/142.13.21.

gönderilmiş ve öğrencilerin yurtdışına geri gitmeleri için gerekli olan ödemelere 25 Kasım'dan itibaren başlanmıştır.⁶³

Öğrencilerin yurtdışına dönmelerine dair karar alındığı günlerde Fransa'da Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün (MTA) desteğiyle eğitim alan 3 öğrencinin Amerika'ya gitmelerine onay verildi. Fakat Fransa Hariciyesi, adı geçen öğrencilerin yerlerinde kalmasını Türk Büyükelçiliği'nden talep etti. Bunun üzerine Paris'teki Türk Büyükelçisi, konu hakkında Ankara'yla yazışmalar yaptı.⁶⁴ Ancak bu yazışmalardan çıkan karar, bilinmemektedir.

Almanya'dan Türkiye'ye gelen öğrencilerden bir kısmı, eğitimlerine devam etsin diye İsviçre'ye gönderilmek istenmiş ancak çok geçmeden bu düşünceden vazgeçilmiştir çünkü hem gıda sorunu hem de can güvenliği tehlikesi devam etmektedir.⁶⁵

Öğrencilerin kalmaları veya geri dönmeleri noktasında ciddi tereddütler vardır. Fakat kalmaları kesinleşenlerden özellikle Maden Tetkik Arama Enstitüsü Umum Müdürlüğü, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü ile Şeker Fabrikaları Umum Müdürlüğü'nün desteğiyle fen ve teknik alanlarda eğitim görenler, 20 Aralık 1939 tarihli kararla okullarına dönmüşlerdir. Maarif Vekâleti bütçesinden finanse edilen 218 öğrenciden 155'i bu şekilde var olan okullarına dönmüşken, 63 öğrenci bu karar dışında tutulmuştur.⁶⁶

Türkiye, geri dönen öğrencilerin durumunu çözmeye çalışırken bir taraftan da yurtdışına yeni öğrenci göndermenin planlarını yapmaktadır. Pilotluk eğitimi için İtalya'ya öğrenci göndermek isteniyordu. Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur⁶⁷ Hariciye Vekâlet'ine yazdığı mektupta, sivil ve askeri uçak pilotlarının aynı okullarda yetiştirildiğini ve okullarda kapasitenin üzerinde doluluk

⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, "Avrupa'ya Gidecek Talebelerin Harcırah Emri Geldi", 24 Teşrinisani 1939, s. 2.

⁶⁴ BCA, 525/38041-154681-209, Fransa'da okuyan Nevzat Tiner, Hüseyin Demir ve Ferid Gürses adlı öğrencilerin tahsillerine Amerika'da devam etmek istemeleri, 23.11.1939.

⁶⁵ Akşam Gazetesi, "Şu Aralık Almanya'ya Talebe Göndermek Olur Mu?", 11 Kanunuevvel 1939, s.1.

⁶⁶ BCA, 30.10.0.0/142.14.3.

⁶⁷ BCA, 571/35521-139770, Hüseyin Ragıp Baydur'un Roma Büyükelçiliğine, Vasıf Çınar'ın da Moskova Büyükelçiliğine tayin edildiği, 08.07.1934.

olduğunu, bu nedenle İtalyan hükümetinin Türkiye'nin talebine olumsuz cevap verdiğini 21 Aralık'ta bildirmiştir.⁶⁸

Türk Öğrenciler ve 1940 Yılı

Türk öğrencilerin durumu sadece Orta Avrupa özelinde takip edilmemektedir. Türkiye'de üniversite eğitimi alan Bulgar vatandaşı Türk öğrencilerin bir kısmı, kış döneminde ara tatillerini Bulgaristan'da yaşayan ailelerinin yanında geçirmişlerdir. Savaş şartları gereği Türkiye'ye dönüşlerinde sorun yaşamaları diye öğrenciler için Sofya Büyükelçiliği'ne resmi yazı gönderilmiştir. Bulgar Hariciyesi 2 Ocak 1940 tarihinde verdiği cevapta, Türkiye'nin talebini olumlu karşılamış ve öğrencilerin Türkiye'ye dönüşlerinde herhangi bir zorluk çıkartmamıştır.⁶⁹

Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün bursuyla Almanya Freiburg Üniversitesi'nde eğitim alan Türk öğrencilerden bir kısmı, savaş patlak verince İngiltere'ye geçmiştir. İngiltere'de Edinburg ve Birmingham Üniversitelerinde mühendislik eğitimi alan öğrencilerden 6 tanesi, 4-5 yıl eğitim aldıkları Almanya'ya geri dönmek istiyorlardı çünkü eğitimlerini İngiltere'de tamamlayabilmek için fazladan iki yıl daha okumaları gerekiyordu. Almanya'ya dönerlerse 4 ayda eğitimlerini tamamlayabilecek durumda olan bu öğrencilerin yurtdışında kalma sürelerinin daha fazla uzamasını istemeyen Türk hükümeti, öğrencilerin Almanya'ya geri dönme taleplerine onay vermiştir. İngiltere de öğrencilerin durumunu değerlendirdikten sonra Almanya'ya dönmelerini kabul etmiştir.⁷⁰

Savaştan önce Alman tersanelerinde eğitim alan öğrenciler, hükümetin aldığı karar sonrası Türkiye'ye dönmüşlerdir. Öğrencilerin yeniden yurtdışına gönderilmesi konusu gündeme gelince Türkiye, bu öğrencileri Almanya yerine İngiltere'ye göndermek istemiştir. Yapılan yazışmalar neticesinde İngiliz ve Türk hükümetleri arasında antlaşma sağlanmıştır. 40 Türk öğrenci, İngiliz tersanelerinde gemi inşası ve

⁶⁸ BCA, 541/44144-209526-8, Pilot yetiştirilmesi için İtalya'ya talebe gönderilmesi, 21.12.1939.

⁶⁹ BCA, 30.10.0.0/143.21.12.

⁷⁰ TNA, FO 371/25015, Transfer of Turkish Engineering Students from the United Kingdom to Germany, 3 January 1940.

mühendislik eğitimi almak için İngiltere'ye gidiş hazırlıklarına başlamıştır.⁷¹ İlaveten, Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü'nce Yüksek Cer Mühendisi yetiştirmek üzere İngiltere'ye 10 öğrenci daha gönderilecektir.⁷²

İngiltere'deki üniversitelerde devlet bursu ile mühendislik eğitimi alan Türk öğrencilerin fabrikalarda staj yapması için elçilik, girişimde bulunmuştur. Bazı öğrenciler, Rolls Royce fabrikalarından birinde havacılık üzerine uzmanlaşmak, özellikle de uçak motorları konusunda staj yapmak istemekteydiler. Staj konusunu ciddiyetle takip eden Tevfik Rüştü Aras⁷³, İngiliz makamlarına resmi yazıyla durumu iletmış ve olumlu sonuç almıştır.⁷⁴

Almanya'daki üniversitelerde eğitimlerine devam eden öğrenciler, kimi ihtiyaç maddelerini tedarikte zorlanıyorlardı. Her ihtiyacın giderilmesi mümkün olmasa da Ticaret Vekilliği, öğrencilere aileleri tarafından ayda beş kiloya kadar kavurma⁷⁵ ile iki kilo sabun⁷⁶ gönderilmesine onay verdi.

Almanya'daki öğrenci müfettişi; savaş hali ve öğrencilere ait haberleşmeleri yerinde yürütmekten kaynaklanan zaruriyet nedeniyle Berlin'den ayrılmadığı için Almanya'nın diğer şehirlerindeki öğrencilerin durumları hakkında ayrıntılı bilgi alamamıştır. Bu nedenle var olan öğrencilerin durumlarını yerinde incelemek, her birinin eğitim ve yaşam durumunu tetkik etmek için Haydarpaşa Numune Hastanesi Dahiliye Uzmanı Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın 20 Nisan 1940 tarihinde Almanya'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.⁷⁷

Devlet bursuyla okuyan öğrencilerden Türkiye'ye geri gelenlerin bir kısmı, eğitimlerini yarım bıraktıkları yerlere dönmüştü ancak hala

⁷¹ The Times of India, "Turkish Ships Recalled by Government?", 29 February 1940.

⁷² BCA, 30.18.1.2 /90.38.12.

⁷³ Tevfik Rüştü Aras, 13 Ocak 1939'da Londra Büyükelçiliğine tayin olmuş ve 1942 yılına kadar bu görevi yürütmüştür (BCA, 534/37338-149772-3).

⁷⁴ TNA, FO 371/25015, Practical Training in Factories for Turkish Students Taking Engineering Courses in United Kingdom, 10 April 1940.

⁷⁵ BCA, 30.18.1.2/90.21.19.

⁷⁶ The Palestine Post (1933-1950), "No Soap In Germany", 22 May 1940; BCA, 30.18.1.2/90.39.15.

⁷⁷ BCA, 30.18.1.2/90.39.16.

gitmek için bekleyenler de vardı. 2/12283 sayılı Başvekâlet kararnamesi ile tekrar yerlerine gönderilenlerden kalan 22'si Maliye, 21'i Maarif ve Adliye'ye ait toplam 43 öğrencinin de öncesinde buldukları ülkelere gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Almanya'da bulunmuş olanların yine aynı dilde eğitim veren İsviçre Üniversiteleri'nde eğitim almaları ve bir an evvel kayıtlarının yapılması için 20 Nisan 1940 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nce karar alınmıştır.⁷⁸

Yurtdışındaki eğitimlerini en fazla bir yıl içinde eğitimini tamamlayacaklar ile fen ve teknik sahalarda eğitim görenler, okudukları okullara iade edilmiş, bunlar haricindekilerin bir kısmı ise yurtdışında eğitim aldıkları okullara tekrar gönderilmiştir. Fakat ders yılının sona ermesiyle bu öğrencilerin yeniden ülkeye dönmeleri kararlaştırılmıştır. Savaşın seyrine göre de yeni ders döneminde gönderilip gönderilmeyecekleri yeniden değerlendirilecektir.⁷⁹

İtalyan hükümetinin verdiği onay ve Maliye Vekâleti'nin desteğiyle Roma'ya 5 öğrenci gönderildi⁸⁰ fakat bir ay bile geçmeden İtalya, ülke sınırları içerisinde olan tüm Türk öğrencileri memleketlerine gönderdi.⁸¹ Bir ay öncesinde Roma'ya giden öğrenciler de gönderilenler arasında mıdır bilinmemektedir.

1940 yılının Mayıs ayı ile birlikte Almanya'nın saldırı yönünü Batı'ya çevirmesi, Türk öğrencilerle ilgili olarak yeni gelişmelerin kapısını araladı. Belçika topraklarına 10 Mayıs'ta adım atan Almanlar, 28 Mayıs'ta tüm bölgelere egemen oldu.⁸² İşgalin başlamasıyla birlikte Belçika'da bulunan öğrencilerin memlekete iadesi için çalışmalara başlandı. Ciddi kargaşa ortamı vardı ve acele edilmek isteniyordu. Hollanda'da Lahey Türk Büyükelçiliği'nin olduğu bölgede 2 uçak düştüğünün bilgisi gelmiş ancak son hal hakkında malumat alınamamıştır.⁸³ Belçika ve Hollanda bölgesindeki öğrencilerden

⁷⁸ BCA, 30.18.1.2/90.38.9.

⁷⁹ BCA, 30.10.0.0/142.14.4.

⁸⁰ BCA, 541/44232-210792-17, Roma'ya gelecek öğrenciler hakkında bilgilendirme, 16.05.1940.

⁸¹ The Globe and Mail, "Turks Await Soviet Move Before Deciding Action", 12 June 1940.

⁸² TNA, PREM 3/69A, Belgium, 1940 May-1945 Jan.

⁸³ BCA, 508/44325-211449-15, Fransa'daki Türk öğrenciler ve T.C. Lahey Büyükelçiliği önüne düşen uçakla ilgili bilgi, 10.05.1940.

memlekete gönderilecekler haricindekilerin, Paris'e sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴ Karar üzerine öğrencilerin sevki için Hariciye Vekâleti'nden ödenek talep edilmiştir. Belçika'daki öğrencilerin ve Türk vatandaşlarının sevki için gönderilecek olan paranın oradaki işlerin tamamının yürütüldüğü Anvers Konsolosluğu üzerinden kullanılması ise oldukça zordur çünkü Anvers, ağır bir bombardıman altındadır. Ostend'de de bu paranın kullanılması çok zor gözüktüğünden Belçika'daki Türk Büyükelçisi adına kayıtlı Paris'te bulunan Osmanlı Bankasına gönderilmesinin uygun olacağı Hariciye Vekaleti'ne iletildi. Fransa'nın da durumu çok iyi değildi, sınırının her iki tarafı ağır bombardıman altındaydı.⁸⁵

Paris Büyükelçisi Behiç Erkin⁸⁶, Fransa'da bulunan öğrencilerin Belçika'daki gibi perişan olmamaları için sınav zamanı olmasa hepsinin alınmasını teklif etmeyi düşünüyordu. Ancak savaş şartları ağırlaşınca memlekete göndermeye dair zaruriyet oluştu ve işlem yapmaya karar verdi. Son anda işlemlerin sıkışma ihtimaline karşılık da bir taraftan pasaport ve resmi evrak süreçlerini başlattı. Öğrencilerin nakil işlemleri için yol parası ödemek gerekecekti. Mağduriyet yaşanmaması için bahsi geçen öğrencilere burs veren kurumların ve kendi imkânlarıyla eğitim alanların ailelerinin şimdiden yol paralarını Paris konsolosluğunun hesabına yatırmasının uygun olacağını Hariciye Vekâletine iletmiştir.⁸⁷

Belçika'da eğitim alınan Türk öğrenciler, ülkeden ayrılarak Paris'e doğru yola çıkmışlar ve Hariciye Vekâleti, öğrencilerin durumunu yakından takip etmiştir.⁸⁸ Öğrenciler, resmi makamlar kanalıyla nakledilmeye çalışılırken Belçika'da biri Merkez Bankası'nın desteğiyle diğeri de kendi imkânları ile eğitim alan iki öğrenci, Paris'e gitmiştir.

⁸⁴ BCA, 508/44325- 11449-13, Brüksel'den Paris'e gidecek olan öğrencilerin isimlerinin bildirilmesi ve genel durumları hakkında bilgi talebi, 15.05.1940.

⁸⁵ BCA, 508/44325-211449-9, Yurtdışında öğrenim gören öğrencilerimizin Türkiye'ye sevk durumları ve vizeleri, 16.05.1940.

⁸⁶ BCA, 525/38094-153758-10, Behiç Erkin'in Paris Büyükelçisi olarak tayini ve itimatnamesini takdimi, 3 Temmuz 1939.

⁸⁷ BCA, 508/44325-211449-4, Savaş nedeniyle belli ülkelerde öğrenim gören öğrencilerin Türkiye'ye iadeleri için yapılan görüşmeler, 21.05.1940.

⁸⁸ Cumhuriyet Gazetesi, "Belçikadan Parise Geçen Talebelerimiz", 22 Mayıs 1940, s. 3.

Bahsedilen bu öğrenciler gibi başkalarının da Fransa'ya gidebileceği üzerinde durulmuştur.⁸⁹

Avrupa'da yaşanan son gelişmelerden sonra Hükümet, öğrencilerin durumunu gözden geçirmiş ve bir karar almıştır. Yurtdışında eğitim alan öğrencilere dair alınan kararlar ve uygulama şekliyle ilgili resmi yazı, Paris Büyükelçiliği'ne tebliğ edilmiştir. Tebliğde:

1. Resmi ve kendi imkânları ile eğitim alan öğrenciler, ders yılının sonuna ve sınavlarını tamamlayana kadar orada eğitimlerine devam edeceklerdir. Ancak vaziyet dolayısıyla memlekete dönmek isteyen olursa gelmekte özgürdür.
2. Belçika'dan Fransa'ya nakledilen resmi öğrenciler, tehlikeden uzak bölgelerde Belçika'da aldıkları eğitime benzer okullar varsa, uygun olanların oralara yerleştirilmeleri, açıkta kalanların ise memlekete iadeleri kararı alınmıştır.
3. Bu öğrencilerin buldukları yerlerde eğitimlerine devamlarını engelleyecek durumlar oluşursa eğer, kısmen veya tamamen memlekete iadeleri hakkında karar almak sizin (Paris Büyükelçiliğinin) takdirinize bırakılmıştır.
4. Bu maksat için harcanmak üzere Maarif Vekâleti, 1939 yılı bütçesinden sizin adınıza 20 Mayıs tarihi itibarıyla 6800 lira göndermiştir. Bu para ancak 15 Haziran'a kadar harcanabilir. Bu tarihten itibaren 1940 yılı bütçesinden ödenek gönderilecektir.
5. Yine aynı maksatla harcanmak üzere diğer resmi kurumlar adına eğitim alan öğrenciler için sizin adınıza ödenek gönderilmesi sağlandığı gibi kendi imkânıyla eğitim alan öğrenciler için de aileleri tarafından 200'er lira gönderilmesi, eksik kalan kısmının tamamlanmasında tarafınıza başvurulacaktır.
6. Vaziyet dolayısıyla bundan sonra yabancı memleketlere öğrenci gönderilmeyecektir.
7. Öğrencilerimizin eğitim durumları ile genel vaziyetleri hakkında Vekâletimize sık sık bilgi verilmesi rica ederim,⁹⁰hususları yer almaktadır.

⁸⁹ Akşam Gazetesi, "Belçikadan Fransaya Geçen Talebe", 23 Mayıs 1940, s. 6.

⁹⁰ BCA, 508/44325-211449-2, Değişik ülkelerde öğrenimde bulunan Türk öğrencilerin durumu için hükümetimiz tarafından alınan kararlar, 23.05.1940.

Avrupa'da kendi imkânları ile eğitim alan öğrencilerin eğitimlerine devam edemeyecekleri anlaşıldığı takdirde, öğrencilerin geri dönebilmeleri için ailelerin elçilikler üzerinden çocuklarına ya da yakınlarına 200 liraya kadar döviz gönderebileceği Maarif Vekâleti'nden tebliğ edilmiştir.⁹¹

Belçika'daki öğrencilerin tahliyesiyle meşgul olunurken başka ülkelerden Türkiye'ye dönüşler devam etmekteydi. Örneğin, Viyana'da iktisat eğitimi alan bir öğrenci memleketine dönmüştü. Yine kendi imkânlarıyla eğitimlerine devam eden 20 öğrencinin de geri dönmek için hazırlık yaptığı bilgisi Türk basınına yansımıştır. İtalya'dan 30 kişilik Polonya Yahudisi ile 44 kişilik Çek mülteci kafilesi de gelenler arasındadır.⁹² Çocuklarından doğrudan bilgi alamayan kimi aileler, resmi makamlara müracaat etmek suretiyle bilgi edinmeye çalışmışlardır. Nazilli/Aydın'da yaşayan bir aile, Paris'te yaşayan oğlundan sağlıklı bilgi alamadığı için Hariciye Vekâleti'nden yardım talep etmiştir.⁹³

Savaşın yarattığı korku, birçok olanaktan yoksunluk ve mali kaygılar öğrencileri birçok yönden etkilemiştir. Almanya'da devlet desteği ile tıp eğitimi alan öğrencilerden bazıları, bir Alman firmasından almış oldukları kitapların ücretini ödeyememişlerdir. Firma, borç konusunu Türkiye'deki Alman Büyükelçiliğine iletince Hariciye Vekâleti, borcun ödenme sürecini bizzat kendisi takip etmiştir.⁹⁴

Avrupa'daki savaşın Fransa'ya sıçraması üzerine Belçika'dan başta Paris olmak üzere farklı şehirlere nakledilen öğrencilerin yeniden nakli gündeme geldi. Almanların Paris'e girmesi üzerine Türk öğrenciler, Fransa'nın işgal görmeyen şehirlerine doğru sevk edilmeye başlandılar. Savaş şartları gereği bir takım düzensizlikler yaşansa da Paris Türk Büyükelçiliği, öğrencilerin durumu ile yakından ilgilenmekte ve Paris'te kalan 25 öğrencinin sevki için Fransız Dâhiliye Nazırı ile irtibat

⁹¹ Akşam Gazetesi, "Avrupadaki Talebe", 25 Mayıs 1940, s. 5.

⁹² Cumhuriyet Gazetesi, "Dünkü Konvansiyonelle Gelenler", 17 Haziran 1940, s. 2.

⁹³ BCA, 525/37969-154145-8, Paris'te eğitim gören Türk öğrencinin sağlık durumuna ilişkin bilgi talebi, 08.06.1940.

⁹⁴ BCA, 501/32162-127636-3, Almanya'da eğitim gören öğrencilerin borçları, 31.05.1940.

halindedir.⁹⁵ Alman işgaline giren Paris ve civarındaki şehirlerde bulunan Türk öğrenciler, yoğun olarak Bordeaux şehrine sevk edilmişlerdir. Öğrencilerin durumunu yakından takip etmek için bir öğrenci müfettişi, kafilere refakat etmiştir.⁹⁶ Temmuz ayı sonuna gelinmesine rağmen yer değişikliği haricinde öğrencilerin durumlarında kayda değer bir gelişme olmamıştır. Vaziyetleri pek iyi değildir ve bir an evvel memlekete dönebilmeleri⁹⁷ için Paris ve Berlin Büyükelçiliklerine Hariciye Vekilliği tarafından para gönderilmiştir.⁹⁸

İngiliz topraklarına yoğun saldırıların başlamadığı bu dönemde Türk öğrenciler, çatışmaların devam ettiği diğer bölgelere göre iyi durumdaydılar. MTA ve Sümerbank adına İngiltere'ye eğitime gönderilen öğrencilerden bazılarının eğitimlerine Amerika'da devam etmesi icap etmiştir. Bahsi geçen öğrencilerin her biri için yol parası olarak 260 dolar ödeme yapılmıştır.⁹⁹

Paris Büyükelçisi Behiç Erkin, Fransa'nın içinde bulunduğu durumla ilgili olarak yapmış olduğu analiz ve tespitleri, 1 Ağustos 1940 tarihinde Hariciye Vekâleti'ne göndermiş ve şu noktalara değinmiştir:

“Fransa'da vatana kıymet gösterme duygusu önemini kaybetmiştir. Mareşal Petain'in beyannamelerinde ve gazetelerde çıkan yazılarda genel olarak bu temalar işlenmektedir. Fransa'nın milliyetçilik duygularının zayıfladığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni olarak Fransız okullarında ve üniversitelerinde koyu materyalist varlığı gösterilebilir. Birçok Fransız ve alim, okullarda öğrencilere vatanperverlik duygusu aşılammakta aksine sosyalizm ve komünizm gibi düşünceler telkin etmektedirler.

Milli duygulardan uzak, menfi ruhlu, disiplinsiz ve bulunduğu toplum için duygu eksikliği, gençliği az verimli bir unsur haline getirmektedir. Fransız gençliğinin bu hali, gazetelerde dahi açık bir dille yazılmakta ve bu sorunun giderilmesi için çareler aranmaktadır. Vaktiyle Bismarck, “Almanya'ya zafer kazandıran okul hocalarıdır” sözünden bugün

⁹⁵ BCA, 534/37395-150248-22, İkinci Dünya Savaşı sırasında Paris'te kalan 25 öğrencinin nakli ve Fransa'nın savaştaki durumu hakkında Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşme, 13.06.1940.

⁹⁶ Akşam Gazetesi, “Bordeaux'daki Talebelerimiz”, 3 Temmuz 1940, s. 2.

⁹⁷ The Palestine Post (1933-1950), “Turkish Students” 5 Aug 1940.

⁹⁸ BCA, 30.10.0.0/142.14.6.

⁹⁹ BCA, 30.18.1.2/91.66.17.

Fransa'yı çökerten okul hocaları noktasına gelinmiştir. Dolayısıyla Fransa'ya öğrenci göndermek inceleme konusu olmalıdır.

Bugünkü okul sorunu halloluncaya kadar Fransa'ya genç öğrenci gönderilmemesi ve yalnız vatani ve milli inançları sağlam olanlar, herhangi bir ilim ve fen alanında bilgisini arttıracak ve denetimde bulunacak kişilerin kontrolü şartıyla gönderilmesi fikrindeyim.”¹⁰⁰

Fransa topraklarında bulunan öğrencilerin Brüksel-Berlin hattı üzerinden Türkiye'ye gönderilmesi için Alman makamlarına 7 Temmuz'da müracaat edilmiş ancak bir cevap alınamamıştır. Fransa'nın işgal altındaki bölgelerinde bulunan öğrencilerin Alman makamlarının gözetiminde Almanya üzerinden geçmesi için müracaat edilen 26 Temmuz tarihli resmi yazıya olumlu cevap gelmesi beklenmektedir. Ancak gelecek cevap beklenmeksizin, öğrencilerin İsviçre üzerinden sevki için 13 Ağustos tarihinde Vichy Büyükelçiliği'ne talimat verilmiştir.¹⁰¹

İsviçre'de Jeoloji eğitimi alan Türk öğrencilerden bir tanesi, 15 Ağustos 1940 tarihinde trenle İstanbul'a ulaşmıştır. Öğrenciden alınan bilgiye göre, Fransa'daki Türk öğrencilerin büyük kısmı İsviçre'ye geçmiştir. Fransa'da çok az Türk öğrencinin kaldığını, şuan için İsviçre'de ortalama 200 kadar Türk öğrenci bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca öğrencilerin genel durumlarının iyi ve bir sorunlarının olmadığı da vurgulanmıştır.¹⁰²

Fransa'daki öğrencilerin sevkine İsviçre üzerinden başlanmıştır ancak hala hem Fransa'da hem de Belçika'da Türk öğrenci bulunmaktadır. Fransa'nın işgal altındaki bölgelerinde ve Belçika'da bulunan öğrencilerin memlekete ulaşmalarını temin için Almanya nezdinde yapılan resmi başvuruya cevap gelmeyince Hariciye Vekâleti, Büyükelçiliğe telgraf çekerek talebin yenilenmesini istemiştir.¹⁰³

Almanya, Fransa galibiyetinden sonra yönünü İngiltere'ye çevirmiştir. Eylül ayından itibaren başlayan bombardıman ile başta

¹⁰⁰ BCA, 525/37706-151778-29, Fransa'ya öğrenci gönderilmesi meselesi, 01.08.1940.

¹⁰¹ BCA, 508/44325-211450-27, Fransa'da bulunan Türk öğrencilerimizin Almanya'ya güvenli şekilde geçmeleri, 13.08.1940.

¹⁰² Haber Gazetesi, "İsviçre'deki Talebelerimizin Vaziyetleri İyi", 15 Ağustos 1940, s. 1.

¹⁰³ BCA, 508/44325-211450-29, Fransa'da bulunan Türk öğrencilerimizin Almanya'ya güvenli şekilde geçmeleri, 07.09.1940.

Londra olmak üzere Britanya adasının yerle bir edilmek suretiyle İngiltere'nin savaştan çekilmesi amaçlandığından Hitler, Londra'yı aylarca havadan bombardıman etti.¹⁰⁴ İngiliz Hava Kuvvetleri'ni imha etmeden kara harekâtı yapamayacağını bilen Hitler, saldırıyı aylarca sürdürmüş ancak İngiltere'yi teslim noktasına getirememiştir. Hava saldırıları sırasında Türkiye Büyükelçiliği'nin bulunduğu Devonshire sokağına atılan bombalar nedeniyle Büyükelçilik binasının farklı katlarında camlar kırılmış, Büyükelçilik dairesi artık durulmaz hale gelmiştir. Doğrudan binaya isabet eden bir bomba yoktur ancak olmasına mani bir durum da yoktur. Gündüzleri güvenli şekilde çalışabilmek için Büyükelçilik çalışanları, Ascot'taki eve nakledilmişlerdir. Londra'da bulunan öğrenciler, Oxford'da British Council tarafından hazırlanan pansiyonlara yerleştirildiler. Gitmek istemeyip Londra kalmakta ısrar edenlerin sorumlulukları ise kendilerine bırakıldı. Oxford'a gitmeden önce 2 tane öğrencinin kaldığı pansiyona, bomba düşmüş ve bina ağır hasar almıştı.¹⁰⁵

Almanya'ya öğrenime gönderilen Türk öğrencilerin durumu ve gönderilecek öğrencilerle ilgili takip edilecek yöntem hakkında Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede¹⁰⁶, 28 Eylül tarihinde 10 maddeden oluşan uzun bir rapor hazırladı. Raporda vurgulanan ana noktalar şu şekildeydi:

Almanya'da bulunan öğrencilerin çoğunluğu Berlin ve Dresden şehirlerinde yaşamaktadır ve Büyükelçilik, bu kişilerle sürekli temas halindedir. Uzak şehirlerde olan öğrenciler ise müfettişler vasıtasıyla sık sık teftiş ettirilmekte ve Profesörlerinden üç ayda bir malumat alınmaktadır. Teknik eleman olmak için eğitim alanların denetlemesi için bu işten anlayan birinin vazifelenirilmesi faydalı olacaktır.

Berlin'de bir öğrenci cemiyeti oluşturuldu. Cemiyet binasında öğrencilerin oturabileceği alanlara radyo, mütalaa salonu, gazete ve hatta çay dahi tedarik edildi. Ancak öğrencilerin burada toplanmasını sağlamak pek mümkün olmuyor çünkü erkek Türk öğrencilerden kimisi, şehrin farklı bölgelerindeki kafelerde, sinemalarda ve barlarda vakitlerini geçirmekteler. Bu çocuklar, çok genç yaşta buraya gelmiştir

¹⁰⁴ TNA, CAB 79/6/59, Airborne attack on London, 14 September 1940.

¹⁰⁵ BCA, 534/37459-150599-56, Alman hava taarruzunda Büyükelçilik binası camlarının kırıldığı, personelin Ascot'daki eve nakledileceği ve Türk öğrencilerin Oxford'taki pansiyonlara nakline çalışıldığı, 20.09.1940.

¹⁰⁶ BCA, 501/32167-127992-33; BCA, 30.18.1.2/88.76.12

ve iyiyi kötüyü ayırt edebilecek durumda değildirler. Almanya'ya ne için geldiklerinin farkında değildirler. Bunlar haricinde etrafta Türk öğrenciyim diye dolaşan ama Türkiye'yle alakası olmayan birçok serseri de vardır. Kendi imkânıyla eğitim alan ve resmi olarak görevlendirilen tüm öğrenciler, Türk Büyükelçiliği'nin denetimine tabi tutulmalıdır.

Savaş sebebiyle Almanya'da Türk askeri öğrenci kalmamıştır. Fakat öğrencilerin burada kaldıkları süre boyunca kendilerini yeteri kadar eğitimlerine vermedikleri, verilen vazifeleri üstünkörü yaptıkları, kimilerinin yakalarına Alman rozeti taktığı ve Nazi selamı verdiği tespit edilmiştir.

Şuan burada öğrenci yoktur ama bu kişilerin gelecekte Türkiye'de görev alacakları, sorumluluk sahibi olacakları unutulmamalıdır. Bu kişilerin eğitim süreçlerine dikkat edilmeli, ahlaken karakter sahibi ve ülkesini seven bireyler olarak yetiştirilmesi için gereken neyse yapılmalıdır. Yeni gönderilecek öğrencilerin daha dikkatli seçilmesi zaruridir.

Yeni oluşturulacak sistem için Japonya ya da Bulgaristan'ın öğrenci gönderme kuralları dikkate alınabilir. Özellikle öğrencilere yapılacak ödeme için eğitimin hangi kademesinde olduğuna özellikle dikkat edilmelidir, bulunduğu eğitim kademesine göre devletten para almalıdırlar.

Savaş sonrası barış döneminde Almanya'ya nasıl ve ne şekilde öğrenci gönderileceği kuralları gözden geçirilmelidir. Teknisyen olarak eğitim alacaklarla diğerlerinin eğitim alacakları kademe farklı ise kimileri yükseköğrenimlerini Türkiye'de tamamladıktan sonra yurtdışına çıkmalıdır. Teknisyen eğitimi alacakların ortaokul ve lise mezunu olması uygun olacaktır. Yabancı dil, müzik, tiyatro, dans akademisi, dikiş, biçki gibi eğitimler için ortaokul mezuniyeti yeterli olacaktır.

Yurtdışı eğitimi için seçilen öğrencilerin çoğunluğunun mümkünse 30 yaşından büyük olmasına ehemmiyet verilmelidir. Eğitim merkezleri olarak Berlin, Dresden gibi büyük şehirlerden uzak, eğlenceden ziyade çalışma ağırlıklı kasabalar bulunması mühimdir. Almanya'ya gelecek kişinin memleketteki mesleği iyi araştırılmalı ve yurtdışına çıkarsa hangi eksikliğini kapatacağı ya da kendisini hangi alanda geliştireceğini bilmesi gereklidir. Özellikle ülkemize katkı sağlayacak ve üretim yapmak için ihtiyaç duyulan alanlarda eğitim alacak öğrenciler seçilmelidir. Fenni alanlarda istihdam edilen mühendislerden Almanca bilenlerin dört beş yılda bir, altı ay Almanya'da staj yapması son gelişmeleri yakından takip edilebilmeleri için faydalı olacaktır.

Askeri öğrenci ve subaylar, öncelikle askeri ataşelik bünyesinde oluşturulacak müfettişlik denetimi altında olmalıdırlar. Bu müfettişin Almanca bilmesi ve mümkünse öncesinde Almanya'da eğitim almış olması gerekir. Müfettiş öğrencilerin alacakları maaş, eğitim durumları ve konaklamaları dahil tüm işleriyle ilgilenmelidir. Gerek öğrencilerin gerekse askeri staj görenlerin altı ayda bir bağlı oldukları Alman makamları ve kurumları tarafından sicil durumları talep edilmeli ve üç ay da bir çalışmalarını hakkında malumat alınmalıdır.

Gerek sivil gerekse de askeri öğrencilerin düzenli olarak denetlenmesi gereklidir. Bu noktada Maarif müfettişi ve askeri müfettişten istifade edilmelidir. Müfettişler; adres kayıtlarının, hastalık raporlarının ve para durumların takibi, kumar, israf, çapkınlık gibi hoş olmayan hallerde bulunanların tespitini yapmalıdırlar. Bahsi geçen konulara dikkat etmeyenlerin ikazı ve kendini tembelliğe verenlerin de dahil olmak üzere ilgili kişilerin ülkeye geri gönderilmesini içeren bir talimatname hazırlanmalı ve ciddiyetle uygulanmalıdır.

Öğrenciler memleketlerine döndüklerinde diplomaları ve sicilleri esas olmakla beraber eğitim aldığı alandan ciddi bir sınava tutulmaları yerinde olacaktır.

Eğitimlerini tamamlayamayanlar, uygunsuz davranışları ve tembelliği yüzünden geriye iadesi kararlaştırılanlar, devletin yaptığı masrafları noksansız ödemeli, kıdeminden kesilmeli gibi yaptırımları olmalıdır.¹⁰⁷

Fransa ve Belçika'ya eğitim için gitmiş olan Türk öğrencilerin işgal edilen ya da güvenli kabul edilebilecek bölgelerdeki genel durumlarına dair Paris Büyükelçisi Behiç Erkin, 28 Eylül 1940 tarihinde tuttuğu raporu iletmiştir. Raporunda;

Fransa ve Belçika'daki öğrencilerin sevk meselesi çok karışık bir durum arz etmektedir:

1. Fransa'dan çıkıp İsviçre'ye gitmek için İtalya vizesine başvurmak ilginç bir durum oluşturmakla birlikte yapılan işlemlerin süreli oluşu durumu daha da zora sokmaktadır.
2. Périgueux'dan Lyon'a nakledilen 21 öğrenci için İsviçre vizesi alınmıştı fakat bu öğrencilerin bir kısmı Périgueux'dan, bir kısmı da Lyon'dan kimseye haber vermeden Paris'e kaçmıştır. İki kişi de

¹⁰⁷ BCA, 30.10.0.0/142.14.8.

arkadaşlarının eşyalarını getirmek için Paris'e gönderilmişti. Bu kişileri geri getirmek son derece güç oldu. Bir kısmı son anda gruba dahil olmuş ancak çıkış vizesi almadıkları için kendi kusurları neticesinde geri kaldılar. Birçok uğraşı sonrasında 21 kişi için alınan vizeden yalnız 11 kişi istifade etmiş ve 12 Eylül Perşembe günü Cenevre'ye sevk edilmişti. Savaş alanı dışındaki diğer öğrencilerin, ikinci grup olarak sevk edilmesi için işlemler devam ediyor. Ardından çatışmaların olduğu bölgedeki öğrencilerle ilgilenilecektir.

3. Buradaki öğrencilerin önemli bir kısmından memnun değiliz. Bunların bölüm bölüm hali şöyle tarif olunabilir:

A. Mümkün olduğunca Fransa'da çok kalmak için çare arayanlar ve ayak sürüyenler. Böyle olmasaydı eğer büyük kısmı Haziran ayı başında sevk olunabileceklerdi. Sevk işlemlerinin başladığı bir dönemde öğrencilerden bir tanesi Bordeaux'da yanıma geldi ve bir an önce memlekete gönderilmeyi talep etti. Neden Paris'te iken gitmediğini sorduğumda hükümetin yaptığı tebligattan öğrencilerin kalmasını tercih ettiği anlamını çıkardığını söyledi. "Aksi bir tutum sergileseydim de bu sefer de panik yaptı derlerdi" diye gitmedim demiştir.

B. "Eğitimlerimizi tamamlamadan dönemeyiz" diyenler var. Bu öğrencilerden bir kısmı son sınavlarına girecektir. Ancak öğrencilerin çoğunluğu kalma niyetindedir.

C. "Ben gitmem, hükümet ve ailem beni burada aç bırakmazlar, elbet bir çare bulacaklardır" fikrinde olanlar vardır ve en tehlikeli olarak bu öğrenciler görülmektedir.

D. Bir an evvel memlekete dönmek isteyenler vardır.

E. Öğrencilerin çoğunluğu Fransa'nın durumunu ve düşman işgalini dikkate almıyor. Bunlar, her istediklerini yapmakta kendilerini özgür görmekte ve elçiliğin görevinin kendilerine para vermek ve her istediklerini yapması gereken bir kurum olduğunu düşünmektedirler. Ne hükümetten gelen ne de elçilikten gelen talimatları dikkate almamaktadırlar.

4. İşgal bölgelerine girip çıkmaktaki tehlikeye rağmen bazı öğrencilerin İstanbul içinde seyahat eder gibi bir bölgeden diğerine geçmeleri hayret verici bir durumdur. Kimisi ele avuca sığmıyor, Paris'e gidenleri geri getirmek mümkün olmuyor.

5. Öğrencilerde tuhaf bir hal görülmektedir. Şikâyet ettikleri bir konu çözüme kavuşturulsa da memnun olmamaktadırlar. Örneğin:

A. "Bordeaux sokaklarında yatıyoruz, Sefir Bey perişan bir vaziyetteyiz" diye müracaat edenlere o günün akşamına bir okulda kendilerine yer ayarlandı. İlk gün bu okula gitmedikleri gibi bir sonraki günde de zorlamayla gittiler.

B. Bordeaux'nun Almanlar tarafından işgalinden 3 gün önce öğrencileri iki grup halinde bölgeden çıkartarak Périgueux'a getirmek istedim ama memlekete gitmek istiyoruz diyenlerin bir kısmı bile Bordeaux'da kaldı.

C. Périgueux'da yaşayamıyoruz diyenlere Lyon Üniversitesi'nde yer temin ettim. Buna rağmen bir kısmı Périgueux'da kaldı, bir kısmı da Paris'e kaçtı.

D. Lyon'daki öğrencilerin önemli bir kısmı, eşyalarını almak için Paris'e gitmek istedi ancak döneceklerine inanmadığım için göndermedim. Nihayetinde iki kişinin 22 Ağustos'ta Paris'e gönderilmesine izin verdim ama isteksizce ancak 31 Ağustos'ta gittiler ve 10 Eylül'de döndüler. Bunların yaptıkları 4. maddede arz olunmuştur.

6. Bu konuda yazacak çok şey olmasına rağmen, daha fazla ayrıntıya girmeye lüzum görmüyorum. 8 Temmuz tarihli raporumda bazı hususlara değinmişim. Şunu belirtmeliyim ki, Elçiliğin Paris'ten Vichy'e kadar yaptığı seyahatin sıkıntısı, öğrencilerimizin verdiği sıkıntıdan çok hafiftir,¹⁰⁸ hususları yer almıştır.

Ekim ayının sonuna geldiğinde kendilerine tebligat yapıldığı halde Belçika'dan dönmek istemeyen 15 öğrenci vardı. Brüksel Konsolosluğu artık adı geçen öğrencilere ödeme yapmayacağını bildirdi. Ayrıca bu öğrenciler için Alman makamları ile görüşüp Anvers Konsolosluğu vasıtasıyla resmi soruşturma açılması kararlaştırıldı. Fransa'daki öğrencilerin, İsviçre üzerinden Türkiye'ye sevk olunacağına dair bilgi, Paris Türk Konsolosluğu'ndan Berlin Büyükelçiliği'ne iletildi.¹⁰⁹

Fransa'nın Toulouse şehrinde eğitim alan bir kişi, Ankara'daki ailesinden aldığı bir telgrafla eğitimini tamamlayınca kadar Fransa'da kalabileceğini öğrenmiş ve bundan duyduğu memnuniyeti göstermek için Paris Büyükelçiliğine mektup yazmıştır. Fakat Paris Büyükelçiliği bu durumdan hoşnut olmamış çünkü Türkiye'ye dönmek istemeyen birçok öğrencinin, bu bilgiyi emsal alıp Fransa'da kalmak isteyeceğini

¹⁰⁸ BCA, 30.10.0.0/142.14.9.

¹⁰⁹ BCA, 508/44325-211448-5, Belçika'dan Türkiye'ye dönmek istemeyen öğrencilerin isim listesi, 25.10.1940.

düşünmüştür. Paris Büyükelçiliği 5 Ağustos 1940 tarihli yazısında ifade ettiği gibi Türk öğrencilerin bir an evvel yurda dönmesini ve Fransa'ya tekrar öğrenci gönderilmemesinin faydalı olacağını belirttiğini yinelemiş ve ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmalara ilgili net kararlar alınmasını talep etmiştir.¹¹⁰

Paris Büyükelçisi, Türk öğrencilerin durumuna dair Türkiye'ye çok sık bilgi göndermektedir. Behiç Erkin, 13 Kasım 1940 tarihinde Hariciye Vekâlet'ine gönderdiği raporla Fransa'da bulunan öğrencilerin durumuna dikkat çekmiştir. Raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

1. İsviçre Elçiliği, Paris Türk Büyükelçiliğine gönderdiği bir nota ile bazı konulara dikkat çekmişti. İsviçre'de eğitim alan öğrenciler, memleketlerine dönerlerse tekrar İsviçre'ye girmek istediklerinde İtalyan vizesi almak zorundaydılar. İtalyan vizesi için ise Yugoslavya ve Bulgaristan vizesi alınması gerekiyordu. Yugoslavya ve Bulgaristan vizesi olmasına rağmen İtalyan vizesi almak çok kolay değildi ve alamayanlar vardı.
2. Toulouse'da kendi imkânları ile bulunan öğrencilerden 3 tanesi, Lyon'a gelememişler ve bu şartlarda 3 ay daha gelemeyeceklerini öğrenci müfettişine bildirmişlerdir. Daha öncesinde İsviçre vizesi alan 12 öğrenci, vakit kaybetmeksizin İsviçre'ye gitmiştir. Ancak İtalyan vizesi almadıkları gerekçesiyle İsviçre Hükümeti, bu öğrencilerin vizelerini iptal etmiştir.
3. Eğitimini kendisi finanse eden öğrencilerden biri, yurtdışındaki eğitimine devam etmek için Türkiye'den resmi izin almıştı. Benzer şekilde diğer öğrenciler de Türkiye'ye dönmek istemeyecekti ve güvenlik zafiyeti oluşabilirdi.
4. Büyükelçiliğin ikazına rağmen Lyon'a vaktinde gelmeyen bir öğrenci, Türk hükümetinden yardım talep ediyordu. Kendisi Fransız bir kadınla evliyken ve Paris'te geçinebilirken sonrasında "maddi sorun yaşıyorum" diyerek para istemesi çelişki oluşturmaktadır çünkü Fransa'ya gelirken resmi bir görevle gelmiştir ama sonrasında keyfi olarak taahhüdünün dışına çıkmıştır ve devlet desteğinin dışındadır.
5. Fransa'da kalan bazı öğrencilerin düşüncesi şu yöndedir: "Biz hükümetin emirlerini dinlemeyeceğiz fakat hükümet ve onun teşkilatı

¹¹⁰ BCA, 525/37969-154147-53, Fransa'da öğrenim gören Türk öğrencinin durumuna ilişkin bilgi, 05.11.1940.

bizim her istediğimizi istediğimiz zaman yapmaya mecburdur". Hükümetin verdiği talimatı dinlemeyip 10 Ekim tarihine kadar Lyon'a gelmeyenler için kat'i kararınızı beklerim.

6. Paris Başkonsolosluğu'nun 26 Ekim 1940 tarihli resmi yazısına binaen ekli sayfada adları yazılı öğrencilerin memleketlerine dönmek için kendilerine tek tek müracaat etmeleri durumunda var olan iş yoğunluğu arasında kendileri ile ilgilenmek mümkün değildir. Bu kişiler hakkında kesin bir karar alınmasını istirham ederim.

7. Öğrenciler, yaz mevsimi olması sebebiyle Lyon'daki okullara bedava ya da çok ucuz bir fiyattan yerleştirilmişti. Şimdi okullar açıldı ve bu kişilere konaklama parası verilmektedir. Her öğrenci için ödenen 60 Frank yevmiye, toplam öğrenci sayısı dikkate alındığında günlük 2000 frank ediyor. Bütçe çok kısıtlıdır ve 15 gün içinde bitecektir. Eğer bugünlerde İtalyan vizesi çıkmazsa ilave para talebinin olacağını hürmetle arz ederim.¹¹¹

Fransa'da eğitim gören öğrencilerin Türkiye'ye geri getirilme işlemlerine Kasım ayı sonu itibariyle hala devam edilmektedir.¹¹²

Belçika'da farklı kurumların desteğiyle eğitim alan öğrenciler de vardır. Belçika işgal edilince bu öğrenciler, Türkiye'ye geri çağırılmıştır. Sümerbank'ın desteklediği 5, MTA'nın desteklediği 16 öğrencinin durumu değerlendirildikten sonra ilgili öğrencilerin Amerika'da aynı branşta eğitimlerine devam etmeleri, 15 Kasım 1940 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹¹³

Savaş, Avrupa'da yoğun şekilde devam etmektedir. Var olan şartlara rağmen Türkiye, Almanya ile gerekli gördüğü alanlarda ticaretini sürdürmektedir. Alman Krupp firmasından alınan lokomotifler, Türkiye'ye sevk edilmek için yola çıkmıştır. Savaş şartları gereği sevkiyat sırasında bir sorun yaşanabileceği için Dışişleri Bakanlığı Belgrad Büyükelçiliği'ne resmi yazıyla lokomotiflerin kaçının Yugoslavya'ya

¹¹¹ BCA, 30.10.0.0/142.14.16. Bu belgenin en son sayfasında İsviçre vizesi iptal edilen öğrencilerin isim listesi yer almaktadır.

¹¹² BCA, 30.18.1.2/93.108.1.

¹¹³ BCA, 30.10.0.0/142.14.11.

ulaştığının ve yine kaç tanesinin Bulgaristan sınırına geçtiğinin bilgisini sormuştur.¹¹⁴

Berlin’de öğrenci müfettişi olarak görev yapan Nihat Adil Erkman, Türk öğrencilerin durumlarına dair 27 Kasım 1940 tarihinde bir rapor hazırlardı. Raporda, Almanya’da trimester sistemine geçildiği için eğitim sürelerinin kıaldığı ancak bu uygulamadan yakın zamanda vazgeçileceği bilgisini verdi. Sınavlara katılım ile ilgili bir sorun yoktu yine yeme-içme konusunda bir sıkıntı yaşanmamaktaydı. Hatta var olan gıda istihkakına ek olarak bir defaya mahsus her bir öğrenci için 75 gram kahve dağıtılmıştır. Gıda maddeleri bol miktarda olsa da sınırlamalar mevcuttur. Öğrenciler isimlerini kaydettirmek suretiyle belirli dükkânlardan üzüm ve elma alabilmektedirler. Yaş sebze ve meyve, mevsim koşullarına göre tedarik edilebilmektedir.

Türk öğrencilerden siyasi sebepler yüzünden tutuklananlar olmuştur. Tutuklananların bir kısmı serbest bırakılmıştır. Fakat ilgili rapor kayda alındığı dönemde hala hapiste olanlar da vardır. Büyükelçiliğin talebine rağmen bazı öğrenciler serbest bırakılmamış ancak arkadaşlarının rahatlıkla ziyaret edebileceği bir koşuğa nakledilmişlerdir.

İngiliz uçaklarının Berlin’i ve Almanya’nın diğer şehirlerini bombalama ihtimaline karşı herhangi bir tehlike oluşmasını diye öğrencilerin gece dışarı çıkılması yasaklanmıştır. Saldırı varsa eğer derhal sığınaklara inilmesi ve olası bir tehlike durumunda müfettişin hemen haberdar edilmesi tavsiye edilmiştir. Şuana kadar öğrencilerin sorun yaşadığı bir saldırı olmamıştır. Gece saldırılarında ortalama 3-4 saat uykusuz kalındığından o günün sabahı okul ve iş için uyanmak herkes için sorun oluşturan bir durumdur. Alman hükümeti, saldırı yapılan gecelerde okulların 2 saat geç açılmasına onay vermiştir. Kimi aileler, hava saldırılarından endişe duyduklarından Büyükelçiliğe ve Müfettişliğe telgrafla ulaşarak çocukları hakkında bilgi talep etmişlerdir. O ana kadar öğrencilerin durumlarını tehlikeye atacak büyük bir sorun olmamıştır. Sadece evinin yakınına bomba düşen bir öğrencinin evindeki camlar kırıldığı için evi değiştirilmiştir. Yunanistan’ın savaşa dahil olması sebebiyle Türkiye’ye dönüş yolunun kapanma ihtimali, öğrencileri en

¹¹⁴ BCA, 501/32025-125997-30, TCDD tarafından Alman Krupp firmasından sipariş edilen lokomotiflerin sevkiyatı hakkında bilgi talebi, 23.11.1940.

çok düşündürücü konudur. Öğrenciler, eğitimlerini bir an evvel tamamlayıp Türkiye'ye dönme eğilimindedirler.¹¹⁵

Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra gerek Paris Türk Büyükelçiliği gerekse de Türkiye Hariciye Vekâleti, defaten yazdıkları resmi yazılarda, Türk öğrencilerin Almanya üzerinden Türkiye'ye gidebilmelerine müsaade istemiştir. Fakat Alman makamları gerek Türk öğrencilerin gerekse de Türk diplomatların egemenlikleri altındaki Paris ile Vichy arasında seyahat etmesini dahi kabul etmemiştir. Çok istisnai durumlarda ise özel izinle buna müsaade edileceği iletilmiştir.¹¹⁶

Sümerbank'ın destek verdiği öğrencilerden Fransa ve Belçika'dan Türkiye'ye dönen 5 öğrencinin teknisyen olarak eğitim alacak olmaları sebebiyle yurtdışı eğitimlerine Amerika'da devam etmelerine karar verilmiştir. Adı geçen öğrencilerden isteyenler, gitmeme hakkına da sahiptirler.¹¹⁷

Almanların Belçika'ya saldırması üzerine Paris ve Bordeaux'da bulunan öğrencilerin geri dönmeleri konusunda Paris Büyükelçiliğine resmi yazı gönderilmiştir. 20 Eylül tarihine kadar birçoğu Paris'ten ayrılmamış hatta kimisi, Almanlarla bizzat görüşerek kalacakları süreyi uzatmıştır. Paris'te kalanlardan soru işareti yaşayanlar, Almanların kalmaları yönünde onay vermesinden sonra Paris'ten kesinlikle ayrılmayacaklarını bildirmişlerdir. Savaş şartları ve savaşın getirdiği hassasiyet dikkate alınarak kalmak isteyen öğrencilere ayrılmaları için büyükelçilik tarafından son tarih, 10 Ekim 1940 olarak verilmiştir. Ancak 6 Aralık gününe gelmesine rağmen dönmeyi hala reddeden öğrenciler vardır.¹¹⁸

Almanların işgali altında bulunan Paris'teki Türk öğrencilerinden bir kısmı, yurda kesin dönüş için talimat almalarına rağmen dönmek istememişlerdir. Dönmek istemeyen öğrenciler çoğunlukla Yahudi, Ermeni ve Rum kökenli öğrencilerdir. Türk öğrenciler, sonbahardaki sınavlarına girdikten sonra ülkeye döneceklerine dair konsolosluga bilgi

¹¹⁵ BCA, 30.10.0.0/142.14.12.

¹¹⁶ BCA, 525/37822-151894-16, Fransa'daki Türk diplomatların Paris-Vichy arası yolculuk yapabilmeleri ve Türk öğrencilerin yurda geri dönmeleri meselesi, 03.12.1940.

¹¹⁷ BCA, 30.10.0.0/142.14.13.

¹¹⁸ BCA, 30.10.0.0/142.14.14.

vermişlerdir. İlaveten 14.10.1940 tarihine kadar Paris'ten Lyon'a 50 öğrenci taşınmıştır. 26 öğrenci ise çeşitli gerekçelerle hala Paris'te kalmaktadır ancak ilerleyen günlerde ayrılacaklarını beyan etmişlerdir.¹¹⁹

Türkiye'nin yurtdışı eğitimine tekrar destek verdiği mühendislik öğrencileri, Avrupa güzergâhında güvenlik sorunu olduğu için Basra üzerinden ülkeden ayrılmışlardır. Çeşitli Avrupa başkentlerinde kesintiye uğrayan eğitimlerine Amerika'da devam edeceklerdir.¹²⁰

1941 yılı itibarıyla Avrupa'da savaş, dengededir. Almanya'nın Barbarossa Harekâtını başlatmak için yönünü doğuya çevirmesiyle İngiltere üzerindeki yük azalmıştır. Türkiye, İngiltere'nin ana karasındaki bombalanma riskinin azalması, iki ülke arasında artan işbirliği ve iyi seyirde devam eden ilişkiler sayesinde daha çok öğrenci gönderme istegindedir. Devlet Deniz Yolları; mühendislik ve teknik yapı alanlarında eğitim alan 40 öğrencinin staj yapması için İngiltere'ye gönderilmesi konusunda girişimlerde bulunmuştur.¹²¹ Türkiye'nin göndermeyi planladığı 40 öğrenci vardır ancak bu sayı, resmi yazışmalardan sonra 49'a yükselmiştir. Öğrencilerin dağılımı şu şekildedir:

1. Savaş patlak verdiğinde eğitim aldığı Almanya'dan İngiltere'ye geçen 7 kişi,
2. Almanya'da teknisyen ve mühendislik eğitimini yarıda bırakıp Türkiye'ye gelenlerden 25 kişi,
3. Hali hazırda Almanya'da eğitimine devam eden 5 kişi,
4. Lise mezunu olup İngiltere'de dil eğitimine devam eden 7 kişi,
5. İngiltere'nin farklı üniversitelerinde eğitimlerine devam eden 5 kişi.¹²²

İngiltere'ye ulaşan Türk öğrencilerle ilgili ilk intiba olumludur. Tek sorun öğrencilerin dil seviyeleridir. Öğrencilerin bir kısmı Almanya'dan

¹¹⁹ BCA, 30.10.0.0/142.14.15.

¹²⁰ The Palestine Post (1933-1950), "Cables in Brief", 19 Dec 1940.

¹²¹ TNA, FO 371/30166, Technical Training of Engineering and Constructor Students in England, 3 October 1941.

¹²² TNA, FO 371/30166, Technical Training for Turks in the United Kingdom, 17 November 1941.

İngiltere'ye geçenler, bir kısmı Almanya'dan Türkiye'ye geri gelip sonrasında İngiltere'ye gönderilenler ve bir kısmı da doğrudan Türkiye'den gönderilenlerden oluşmaktadır. Bazısının hiç yurtdışı tecrübesi yoktur ve dil seviyesi haliyle düşüktür. Bu sebeple British Council, öğrencilere dil eğitimi konusunda destek vermiştir.¹²³ Öğrenciler, aldıkları dil eğitimi sayesinde derslerini daha rahat takip edebilir duruma gelmişlerdir.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılın sonlarında Batılı devletlere karşı yaptığı savaşlarda aldığı mağlubiyetler nedeniyle modern dünyadan geri kaldığını kabul etmiştir. 18. yüzyılın başında dünyanın en büyük devletlerinden biri olduğu dönemde bunu kabul etmesi hiç de kolay değildir. Topyekûn bir geri kalmışlık kabul edilmediğinden sadece gerekli görülen alanlarda ıslahat yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Avrupa'nın önemli başkentlerinde elçilikler açılması, savaşılan devletleri yakından tanımak için önemli bir adımdır. Elçilerin edindiği bilgileri devlet yönetimiyle paylaşması ve yurtdışı görevleri süresince kaleme aldıkları sefaretnameler sayesinde hem Avrupa hakkında birçok bilgi edinilmiş hem de Batı dünyasını tanıma isteği artmıştır.

II. Mahmut dönemi, Osmanlı tarihinde en kapsamlı ıslahatların yapıldığı dönem olarak kabul edilir. Farklı alanlarda sayısız ıslahatlar yapılmış, bunlardan biri de yurtdışına öğrenci gönderimi olmuştur. İlk kez Fransa'ya öğrenci gönderilmesiyle başlayan sistem, zamanla tüm Avrupa'ya hatta Amerika'ya kadar genişlemiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı döneme kadar da devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda siyasi varlığı sona eren Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Birçok zorluğun içinden sıyrılarak kurulan Türkiye, Osmanlı Devleti'nden miras kalan yurtdışına öğrenci gönderme sistemini devam ettirmiştir. Eksik görülen alanlarda yapılan düzenlemelerle yurtdışı eğitim modeli geliştirilmiş ve daha çok öğrenciyi kapsayacak hale dönüştürülmüştür. Kendi içinde aksaklıklar ve tam istenen seviyeye ulaşılamamış olmasına rağmen yüzlerce öğrenci için yeni imkânlar ortaya çıkmıştır. Eğitimli gençler ile

¹²³ TNA, FO 371/30166, Technical Training for Turks in the United Kingdom, 3 December 1941.

Genç Cumhuriyet'in farklı alanlardaki kalifiye eleman ve üreten güç ihtiyacı, giderilmeye çalışılmıştır.

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Avrupa coğrafyasında büyük bir yıkımı başlatmıştır. İnsanların temel ihtiyaçlara bile ulaşmakta zorlandığı, can güvenliğinin kalmadığı bir dönemde çoğunluğu devlet desteği ile eğitim alan Türk öğrenciler için ne yapılacağı birçok bilinmezlik barındırıyordu. Almanya, Fransa ve Belçika'da yoğun olarak bulunan öğrencilerin savaş alanı olan bu coğrafyalarda eğitimlerine sağlıklı bir şekilde devam etmeleri mümkün değildi. Ankara'nın aldığı kararla öğrencilerin çoğunluğu, Türkiye'ye geri çağırıldı. Özellikle Almanya'da kalan öğrencilerin önemli bir kısmı, Belçika ve Fransa'ya gönderilirken az miktarda öğrenci ise İngiltere'ye nakledilmiştir.

Belçika'nın Almanya tarafından işgali sonrası, buradaki öğrenciler ya Türkiye'ye çağırılmış ya da Fransa'ya gönderilmiştir. Paris'in Almanların eline geçmesiyle bu sefer Fransa içinde farklı bölgelere aktarılan öğrencilerin bir kısmı yine Türkiye'ye dönmüş, bir kısmı İsviçre'ye geçmiş, bir kısmı ise ya olduğu yerde kalmış ya da İngiltere'ye geçmiştir. Az miktarda öğrenci ise Amerika'da eğitimine devam etmiştir. Fransa'da kalan öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri pek kolay değildir. Ülkenin işgaliyle birlikte birçok öğrencinin okuduğu Paris'e giriş çıkışta Almanların denetim yapması, güvenlik kaygılarını üst düzeye çıkarmıştır. Bunlara bir de mali sorunların eklenmesiyle öğrenciler için eğitim almak oldukça güç hale gelmiştir. Diğer taraftan öğrencilerin ciddiyetsizliğinden ya da umursamazlığından kaynaklanan sorunların da olması, onlarla ekstradan uğraşılmasını gerektirmektedir. İngiltere'ye giden öğrencilerin durumu 1940 yılı sonuna kadar zaman zaman sıkıntılıdır ama 1941 yılı ile birlikte savaşan diğer devletlere göre çok daha iyidir. Amerika'ya giden öğrenciler için zaten herhangi bir sorun yoktur.

Türkiye özelinde bakıldığında devlet, yurtdışında bulunan öğrencilerin güvenliğiyle yakından ilgilenmiştir. Öğrenci müfettişleri, konsolosluk ve büyükelçilikler vasıtasıyla her an yanlarında olunmaya çalışılmıştır. Ülkeye dönen öğrencilerin durumu da başlı başına çözülmesi gereken bir konudur. Öğrencilerden kimi bir önceki okulunda eğitimine devam ederken, kimisi yurtdışında yarım bıraktığı okuluna

dönme planları yapmıştır. Savaşın durağanlaştığı dönemlerde güvenlik riski kalmadığı düşünülerek bazı öğrenciler, yurtdışında yarım bıraktığı okullara, az sayıda öğrenci ise yeni bir ülkeye eğitime gönderilmişlerdir. Yurtdışından dönen öğrencilerin durumlarını çözmek öncelikli konudur ama bir taraftan da ilk kez yurtdışına gidecekler için çalışmalar yapılmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin değişen siyasetinin de etkisiyle öğrenciler, mümkün olduğunca İngiltere'ye gönderilmeye çalışılmıştır.

Yurtdışında eğitim alan öğrenciler, Türkiye'nin yeni açmayı planladığı fabrikalar, okullar, devlet kurumları özetle ülkenin geleceği açısından son derece büyük öneme sahip tesislerin kurulmasında ya da işletilmesinde görevler alacaklardır. İzmit'te kâğıt fabrikasının kurulmasının öncüsü olan Mehmet Ali Kâğıtçı, Almanya ve Fransa'da eğitim aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. Kendisinin kişisel girişimleri sonucunda İzmit Kâğıt Müessesesi kurulmuştur.

Yurtdışına sadece sivil öğrenciler değil askeri öğrenciler de gönderilmiştir. Ülkenin savunulmasında ve yeni tekniklerin geliştirilmesinde görev alması istenen bu kişiler, yurtdışında farklı ülkelere gönderilmek suretiyle askeri alanlar, gemi vb. tesislerde eğitim almışlardır. Askeri öğrenciler gibi rütbeli subayların da eğitim amaçlı yurtdışına gönderildiğini görmekteyiz.

Değişen ve gelişen dünyada teknolojidenden, ilimden, bilimden ve değişimden uzak kalmamak için çağın gereklerini yerine getirmek zaruriyetinde eğitim, en temel gelişim aracıdır. Eğitimden uzaklaşmak, gelişimden de uzaklaşmaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

The U.S. National Archives (TNAUS)

TNAUS, 867.00-NAZİ/2, Turkish Press Comment on Dr. Goebbels' Speech, 21 October 1937.

TNAUS, 867.24/118, Equipment and Supplies; Turkish Army, 17 July 1939.

TNAUS, 867.24/119, Armament and Ammunition Factory in Kirikkale, 24 July 1939)

TNAUS, 867.42/78, Report, 9 March 1931.

TNAUS, 867.42711/4, Report, 20 July 1933.

TNAUS, 867.516-SUEMER/3, Soviet Russia and the Turkish Industrial Development, 25 April 1935.

TNAUS, 867.00B/76, Turkish Students to Study in Russia, 17 February 1933.

The National Archives / UK (TNA)

TNA, CAB 79/6/59, Airborne attack on London, 14 September 1940.

TNA, FO 371/23296, Facilities for Turkish Engineering Students to Learn English, 31 Mart 1939.

TNA, FO 371/23296, Facilities for Turkish Engineering Students to Study in United Kingdom, 30 June 1939.

TNA, FO 371/23296, Training of Turkish Naval Cadets in the United Kingdom, 13 March 1939.

TNA, FO 371/23296, Training of Turkish Naval Officers, 10 January 1939.

TNA, FO 371/23296, Training of Turkish Railway Engineering Students in the United Kingdom, 28 March 1939.

TNA, FO 371/25015, Practical Training in Factories for Turkish Students Taking Engineering Courses in United Kingdom, 10 April 1940.

TNA, FO 371/25015, Transfer of Turkish Engineering Students from the United Kingdom to Germany, 3 January 1940.

TNA, FO 371/30166, Technical Training for Turks in the United Kingdom, 17 November 1941.

TNA, FO 371/30166, Technical Training for Turks in the United Kingdom, 3 December 1941.

TNA, FO 371/30166, Technical Training of Engineering and Constructor Students in England, 3 October 1941.

TNA, PREM 3/69A, Belgium, 1940 May-1945 Jan.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-10-0-0/15-87-20.

BCA, 30-10-0-0/59-397-3.

BCA, 30-18-1-2/6-58-1.

BCA, 30-18-1-2/7-61-6.

BCA, 30-18-1-2/82-21-11.

BCA, 30-18-1-2/83-38-3.

BCA, 30-18-1-2/84-90-3.

BCA, 30-18-1-2/87-58-19.

BCA, 490-1-0-0/1199-202-1.

BCA, 501/32167-127992-33.

BCA, 534/37338-149772-3.

BCA, 30-10-0-0/141-9-6.

BCA, 30-10-0-0/141-9-12.
BCA, 571/35521-139770, 08.07.1934.
BCA, 501/32196-128470-3, 17.03.1938.
BCA, 525/37969-154144-6, 02.09.1938.
BCA, 541/43950-210040-14, 22.09.1938.
BCA, 525/38094-153758-10, 3.07.1939.
BCA, 541/44226-210239-39, 31.08.1939.
BCA, 525/38041-154681-209, 23.11.1939.
BCA, 541/44144-209526-8, 21.12.1939.
BCA, 508/44325-211449-15, 10.05.1940.
BCA, 508/44325- 11449-13, 15.05.1940.
BCA, 508/44325-211449-9, 16.05.1940.
BCA, 541/44232-210792-17, 16.05.1940.
BCA, 508/44325-211449-4, 21.05.1940.
BCA, 508/44325-211449-2, 23.05.1940.
BCA, 501/32162-127636-3, 31.05.1940.
BCA, 525/37969-154145-8, 08.06.1940.
BCA, 534/37395-150248-22, 13.06.1940.
BCA, 525/37706-151778-29, 01.08.1940.
BCA, 508/44325-211450-27, 13.08.1940.
BCA, 508/44325-211450-29, 07.09.1940.
BCA, 534/37459-150599-56, 20.09.1940.
BCA, 508/44325-211448-5, 25.10.1940.
BCA, 525/37969-154147-53, 05.11.1940.
BCA, 501/32025-125997-30, 23.11.1940.
BCA, 525/37822-151894-16, 03.12.1940.
BCA, 30-18-1-2/82-9-17.
BCA, 30.18.1.2/89.107.4.
BCA, 30.18.1.2/93.108.1.
BCA, 30.10.0.0/142.13.21.
BCA, 30.10.0.0/142.14.11.
BCA, 30.10.0.0/142.14.12.
BCA, 30.10.0.0/142.14.13.
BCA, 30.10.0.0/142.14.14.
BCA, 30.10.0.0/142.14.15.
BCA, 30.10.0.0/142.14.16.
BCA, 30.10.0.0/142.14.3.
BCA, 30.10.0.0/142.14.4.
BCA, 30.10.0.0/142.14.6.
BCA, 30.10.0.0/142.14.8.
BCA, 30.10.0.0/142.14.9.

BCA, 30.10.0.0/143.21.12.
 BCA, 30.10.0.0/200.363.20.
 BCA, 30.10.0.0/142.13.20.
 BCA, 30.18.1.2 /90.38.12.
 BCA, 30.18.1.2/88.76.12.
 BCA, 30.18.1.2/90.21.19.
 BCA, 30.18.1.2/90.38.9.
 BCA, 30.18.1.2/90.39.16.
 BCA, 30.18.1.2/91.66.17.

Sürelî Yayınlar

- Açık Söz Gazetesi, "Ecnebi Memleketlere Talebe Gönderilecektir", 8 Temmuz 1936, s.8.
- Açık Söz Gazetesi, "Sovyet Rusya'da Türk Talebeleri", 17 Temmuz 1936, s. 2.
- Akşam Gazetesi, "Avrupadaki Talebe", 25 Mayıs 1940, s. 5.
- Akşam Gazetesi, "Belçikadan Fransaya Geçen Talebe", 23 Mayıs 1940, s. 6.
- Akşam Gazetesi, "Bordeaux'daki Talebelerimiz", 3 Temmuz 1940, s. 2.
- Akşam Gazetesi, "Denizbankın Tahsile Göndereceği Talebeler", 12 Kanunu Sani 1939, s. 6.
- Akşam Gazetesi, "Şu Aralık Almanya'ya Talebe Göndermek Olur Mu?", 11 Kanunuevvel 1939, s.1.
- Anadolu Gazetesi, "Almanya'dan Gelen Talebelerimiz", 5 Eylül 1939, s. 3.
- Anadolu Gazetesi, "Maarif Vekaleti Yeni Kararlar Aldı", 26 Eylül 1939, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi, "30 San'at Okulu Mezunu Avrupaya Tahsile Gönderilecektir", 18 Şubat 1939, s. 10.
- Cumhuriyet Gazetesi, "Almanya'dan Gelen Türk Talebeler", 1 Eylül 1939, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi, "Avrupa'ya Gidecek Talebelerin Harcırah Emri Geldi", 24 Teşrinisani 1939, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi, "Avrupada Tahsilde Bulunan Talebeler Hakkında Bir Karar", 27 Temmuz 1938, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi, "Avrupadan Dönen Talebeler", 14 Teşrinievvel 1939, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi, "Belçikadan Parise Geçen Talebelerimiz", 22 Mayıs 1940, s. 3.
- Cumhuriyet Gazetesi, "Dünkü Konvansiyonelle Gelenler", 17 Haziran 1940, s. 2.
- Haber Gazetesi, "İsviçredeki Talebelerimizin Vaziyetleri İyi", 15 Ağustos 1940, s. 1.
- Resmî Gazete, 1416 Sayılı Kanun, Sayı:1169, 16 Nisan 1929.

The Christian Science Monitor, "Efforts to Dislodge Turkey from 'Peace' Pacts in Vain", 28 August 1939.

The Globe and Mail, "Turks Await Soviet Move Before Deciding Action", 12 June 1940.

The Palestine Post (1933-1950), "Cables in Brief", 19 Dec 1940.

The Palestine Post (1933-1950), "No Soap In Germany", 22 May 1940; BCA, 30.18.1.2/90.39.15.

The Palestine Post (1933-1950), "Turkish Students" 5 Aug 1940.

The Times of India, "Turkish Ships Recalled by Government?", 29 February 1940.

The Times, "Apartments and Board Residance", 19 July 1939.

The Times, "Apartments and Board Residance", 26 July 1939.

Kitap ve Makaleler

"*Karlofça*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 24, İstanbul, 2001.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, ATAM Yayınları, Ankara, 2006.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Çakır, Coşkun, *Bir Mali Islahat Hareketi Olarak Tanzimat ve Tanzimat Dönemi Maliye Politikalarının Tahlil ve Tenkidi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

Demirtaş, Bahattin, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008.

Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

İçke, Ayşen, *Atatürk Dönemi Yurtdışı Eğitimi (1923-1938)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.

Korkut, Hasan, "Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2003, ss.491-511.

Ortak, Şaban, *Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2004.

Şişman, Adnan, "IX. Yüzyıldan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Avusturya'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri Hakkında", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 1998.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 7, İctima Senesi 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İctima:2, Cilt:9, İnikat:50.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.160.

Yıldırım, Seyfi, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2005.

Extended Abstract

The Ottoman Empire was one of the largest states in the world until the end of the 17th century, but it started to lose this superiority with the defeats it suffered in the wars against the European states. He suffered greater losses in his wars to take the lands he had lost. With the beginning of the 18th century, some reform movements began to be made to prevent the bad course of the state. It was possible to get to know Europe closely, especially with temporary embassies opened in capitals abroad. The embassy memories were an important factor that increased the sense of curiosity about abroad. With the 19th century, more comprehensive reform movements were made. One of them was sending students abroad. With the investment in education, which is the cornerstone of development and change, a big step has been taken on the road to modernity and a strong state. By sending 4 students to Paris in 1830, the process of studying abroad began.

Over time, sending student will spread to other European capitals, and there will even be those sent to America. The number of students sent abroad continued with increasing numbers until the collapse of the Ottoman Empire. With the establishment of the Republic of Turkey, under the leadership of Mustafa Kemal Pasha (Atatürk), radical reform movements were made in the field of education as well as in many other fields. In 1923, just before the proclamation of the Republic, in the announced program of the Cabinet Council, the principles consisting of 12 articles related to education were adopted. One of the most radical reforms made in the field of education was undoubtedly the adoption of the Law of Unification of Education. With the Law of Unification of Education, all educational institutions within the borders of Turkey were connected to the Ministry of Education. An important step has been taken towards the common curriculum. With the unity to be achieved in education, it will be possible to go a long way in terms of national and homeland awareness for the coming years.

The adoption of the Alphabet Reform on November 1, 1928 is a very important step. Then, with the opening of the National Schools on January 1, 1929, education could spread to a wider base. With the spread of education throughout the country, the number of students

coming from below would increase, so the number and quality of students who could be sent abroad would increase at the same rate.

With the 23-item "Law on Requests to be Sent to Foreign Countries", published in the Official Journal dated April 6, 1929, the points that state institutions should pay attention to when sending students abroad were recorded. It is an important step in order for the procedures to progress more regularly and to reach more students.

Two student inspectorates were established to supervise and deal with students studying abroad. He was allowed to employ one clerk alongside the inspectors, one in Paris and the other in Berlin. The Paris inspector was responsible for students in France, England, Belgium, Italy and Switzerland. The Berlin inspector dealt with students in Germany, Austria, Hungary, Czechoslovakia and Sweden.

Along with the 1930s, students will be sent to America as well as Europe. Depending on the changing policy of Turkey, the effectiveness of French has decreased, and the importance of English has increased, especially in commercial, professional and technical terms. The fact that students want to study English books as a reference source in the fields they study has been a factor that has increased the number of students who want to study in the USA.

The industrial facilities that Turkey has already established and the trained manpower needed because they plan to establish it are desired to be met through the students sent abroad. In the selection of students, the diversity of the school and the choice of the department were made by taking this matter into account. Although students were selected from all fields as much as possible, of course, there were priority fields. Engineering, science and technical fields were the branches that were considered in the selection of students.

Germany was the country where the most students were sent from Turkey to study abroad. The commercial relations with Germany and especially the support received in technical matters caused Germany to come to the fore. France was the country where the most students were sent after Germany in Europe. Other countries from which students were sent included Belgium, England, Austria, Russia, Switzerland and Italy.

When the Second World War began, the situation of students in different countries of Europe aroused concern. Students, especially in Germany, were asked to finish their education and return to Turkey. Some students immediately returned, while others went to Belgium. The students who went to France after the occupation of Belgium either returned to Turkey or went to England and Switzerland after the occupation of Belgium. Some students went to different cities in France. The students who stayed in Europe could not continue their education without any problems due to the war conditions. Security concerns and they had to make relocations. Those who had a few months left to finish their schooling somehow made an effort to complete their education.

Some of the students who came to Turkey were placed in schools where they were educated before or in schools deemed appropriate for them at the time. Some students were sent abroad again. While some of these students were sent to the schools where they left their education unfinished, some of them were sent to new countries such as England. The number of students sent directly to America was also at a substantial level.

Many reports were kept by the embassies because of the students' actions and attitudes during their stay abroad. In line with these reports, students who continue their education are required to take a proficiency exam when they return to the country. For the newly elected students, it was emphasized that some new rules should be introduced and what should be considered about the selection.